

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

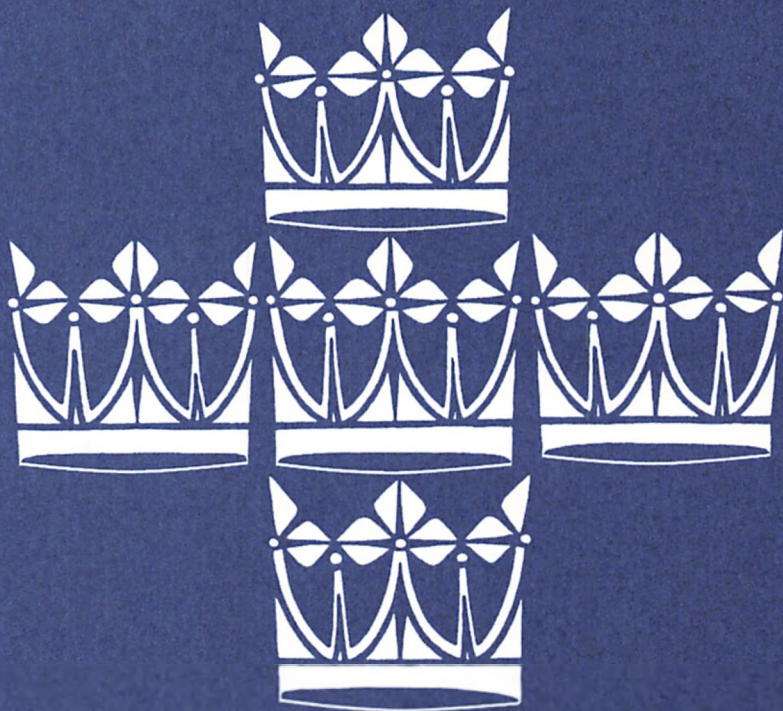
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

<i>Henrik Degerman</i> Riddarhusets heraldiska Reglor	9
<i>Harald Nissen</i> Nye kommunevåpen i Norge.....	21
<i>Allan Tønnesen</i> Kannikernes bomærker	29
<i>Harald Nissen</i> Det norske kongevåpenet	33
Heraldica varia	39
Heraldisk litteratur siden sidst	42
<i>Henrik Degerman</i> Carol Hedberg in memoriam	56

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Alfred Goods Fond.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resumé på engelsk, tysk eller fransk.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Billeder: Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrekturen foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvingende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatterens navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skrifttrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Artikler modtages helst på diskette sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Disketten bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af orddelinger, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert nyt afsnit. Noterne følger samlet sidst efter teksten. Diskette leveres som WP 5.1, ASCII-format eller MacWrite.

Riddarhusets heraldiska Reglor

Af Henrik Degerman

Arkivfyndet

Vid en genomgång av osorterade handlingar i riddarhusets källararkiv sommaren 1995 hittades ett dubbelark i folioformat med titeln:¹

REGLOR att af personer, som warda i finskt adligt stånd eller grefflig eller friherrlig värdighet upphöjde, iakttagas vid sammansättandet af deras sköldemärken.²

REGELN, zur Zusammenstellung von Wappen für die neuernannten Mitglieder des Finländischen Adels.

Texten är genomgående skriven i två spalter på svenska och tyska och upptar 15 punkter, var och en med sin särskilda rubrik. Handstilen och papperskvaliteten låter förmoda en härstamning från förra hälften av 1800-talet. Reglorna är troligen från 1860, då den ryske heroldsmeisteradjointen, statsrådet Bernhard von Köhne tog initiativ till en vapenrevision.³

Det heraldiska innehållet i Reglorna är gängse; de går tillbaka till ett förslag till Kongl. Maj:ts Nådiga Instruktion för Des Vapen Intendent, som uppgjordes i kansli-kollegium 1774.⁴ Reglorna har aldrig tidigare publicerats. De har ett allmänt intresse, då det är första gången ett försök till heraldisk handledning gjorts i Finland.⁵

Under 1800-talets förra hälft var riddarhusbyggnaden inte ännu uppförd och något bibliotek fanns inte heller samlat. Det är därför föga troligt att Reglorna

skulle ha kompilerats från någon tillgänglig aktuell handbok. Innehållet tyder på att den okände författaren var en i praktisk heraldik, tysk, svensk och rysk, förfaren person. Det är inte uteslutet att von Köhne själv uppgjort Reglorna.

I texten nämns fem ritningar vilka inte kunnat återfinnas. Som jämförelsematerial till Reglorna begagnar jag mig av – förutom den redan nämnda Instruktionen – Carl Ugglas Inledning til Heraldiken, som var den enda svenskspråkiga handboken i ämnet vid tiden för Reglornas tillkomst. Den var dessutom tillgänglig i både offentliga och privata boksamlingar i storfurstendömet.⁶

1° Skölden: Skölden skall hafva den på bifogade ritning No 1. framställda utskurna form, hvilken från äldre tider varit såväl i Sverige, som Finland, Danmark, Tyskland och andra länder bruklig.

En sköld med utskärningar på ena eller båda sidorna kallas tysk sköld eller tartsch. Urholkningarna har ansetts vara till för att stöda tornerlansen i. Denna sköldform var speciellt vanlig under 1500- och 1600-talet och blev stilbildande för sköldbrevens. Granfelt brukar den ännu i sin vapenbok, fastän den på 1800-talet hade undanträngts av den spanska skölden, som rekommenderas i 1774 års instruktion. Säreget är att se denna tyska sköld brukad i tryck under detta sekel, som i 2001 års adelskalender.⁷

2° Metall och Färger: a) Blott två metaller kunna anwändas, nemligen: guld och silfver; likaså endast fyra färger, nemligen: rödt, blått, grönt och swart. Då en människokropp eller delar deraf framställles, kan undantagsvis åt dem gifwas den så kallade naturliga färgen. Purpur hör endast till furstliga wapens utstyrsel.

b) Metall sättes alltid på färg och färg likaledes alltid på metall.

Reglernas författare är purist, som icke vill erkänna de i synnerhet under 1800-talet brukliga natur- och purpurfärgerna, vilka också förekommer som bifärger i vapnen för bland annat de adliga ätterna nr 162 Wasastjerna, nr 217 von Tesche och nr 265 Mechelin.⁸

3° Pelsverk: Dessutom kunna äfven hermelin och mothermelin (svart med silfverfläckar) likasom också gråverk nyttjas på färg samt hermelin och de öfriga sättas på metall.

Pälsverk förekommer väl inte i finländsk heraldik; däremot nog djuret hermelin och dess vintersvarta svans, herminen. I friherrliga vapen var en bård med herminer omtyckt, så till exempel hos friherrliga ätterna nr 20 Boije af Gennäs och nr 33 von Willebrand.⁹

4° Figurer: Emedan heraldiken utgör en medeltids-symbolik, böra också alla figurer, som antagas, hafwa en medeltidsform. Figurer från den klassiska fornåldern t.ex. Caducéen (mercuriistaf), eskulapstav, ymnighetshorn etc. etc. kunna likaså lites begagnas som lokomotiver, ångbåtar och andra moderna figurer.

De nyklassiska bilderna hade hunnit få fotfäste i finländsk heraldik innan von Köhnes revision försökte få dem utmönstrade. Bergsassessorn Johan Hising blev den förste att vid sitt adlande 1770 få ett vapen med bergshammare och mercuriistav (adliga ätten nr 141 Hisinger). Han följdes av friherrliga ätterna nr 29 Hisinger, nr 35 von Haartman, nr 36 Freedericksz och nr 47 von Born, samt de adliga ätterna nr 171 Falckenheim och nr 243 von Frenckell. Professorn och statsrådet Gabriel Erik Haartman (adliga ätten nr 168 von Haartman) inledde 1810 en följd av fem adlade läkare med eskulapstav i skölden (adliga ätterna nr 181 von Bonsdorff, nr 188 Törngren, nr 211 af Ursin och nr 246 von Collan). Ymnighetshorn söker vi förgäves men flere under ryska tiden adlade jurister har utmärkt sitt yrkesval med en fascinstav (friherrliga ätten nr 23 von Willebrand samt adliga ätterna nr 191 af Heurlin, nr 192 Falck, nr 216 af Björksten, nr 242 Antell, nr 244 von Trapp och nr 277 Eneberg).¹⁰

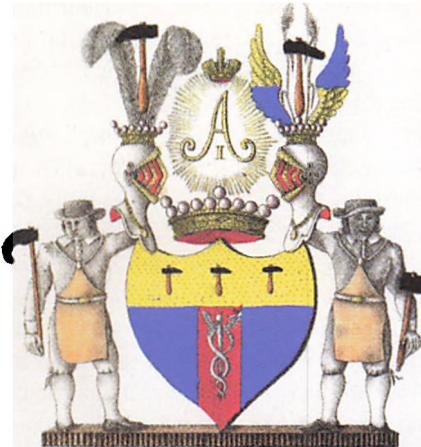
Lokomotiv och ångbåtar – omhuldade av engelska heraldiker men föraktade på kontinenten – ser vi visserligen inte i finländsk heraldik, men nog andra därmed jämförbara "moderna bilder". Masugnarna i vapnen för adliga ätterna nr 166 af Petersen (Dalsbruk), nr 197 Björkenheim (Orisberg) och nr 214 von Julin (Fiskars) utmärker bruksnäringens betydelse, medan det von Frenckellska vapnet uppvisar en hel provkarta på bilder ur handel och industri vid 1800-talets senare hälft. Konteramiralen Arvid Adolf Etholéns (adliga ätten nr 225) val av valfångstattribut mätte 1856 ha förefallit nog så modernt, men

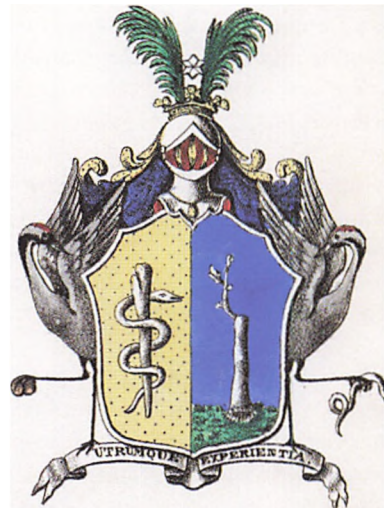
Friherrliga ätten nr 27 von Rosenkämpff. Nyrättning av G.A. Kajanus efter original förstört vid Åbo brand 1827.

Friherrliga ätten nr 32 Rotkirch. Okänd konstnär 1832, original RHA.

Friherrliga ätten nr 29 Hisinger. Okänd konstnär 1820, original i Riddarhusarkivet (RHA), Helsingfors.

Adliga ätten nr 168 von Haartman. Okänd konstnär 1818, original RHA.

gör på den sentida betraktaren ett arkaiskt intryck.

Individualisering av vapenbilder har inte uttryckligen förbjudits i reglerna, men strider mot heraldikens principer om stilisering. Häremot har brutits av bland andra den adliga ätten nr 240 och den friherrliga nr 57 von Alftan (Wiborgs slott) och den adliga ätten nr 229 Martinau (Sevastopol).¹¹

5° Fälten: Egentligen kan en riddare föra blott en sköld och följlaktligen endast ett fält. Ett andra fält kan läggas till ett äldre wapen allenast i följande fall:

a) Då flere familjer genom adoption förenas.

b) till åminnelse af en utgången adlig familj, från hvilken den som skall immatrikuleras härstammar; och hvilken han fått helt och hållet eller till en del ärfwa.

c) till åminnelse af en förnämure familj, hvilken är nära skyld eller bestäktad med den som skall immatrikuleras. Dock erfordras alltid den förres samtycke der-till.

d) till åminnelse af de förtjänster, för hvilka den som skall immatrikuleras vunnit sin upphöjelse.

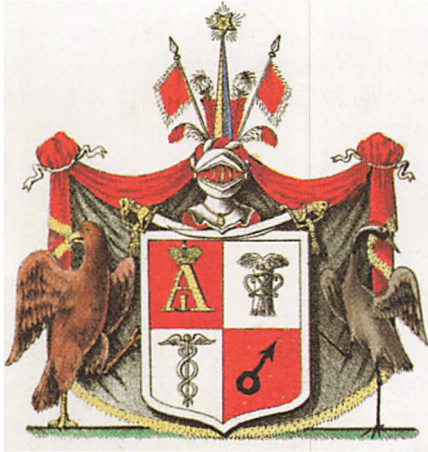
I alla andra fall får en sköld bestående af flere än ett fält, ej antagas.

Redan en flyktig genomgång av Granfelts vapenbok visar att delade vapen är långt ifrån ovanliga bland de adliga vapnen. 1774 års instruktion 24 § stadfäster det gamla bruket att ridders- och adelsmän har ett fält i skölden; friherrar för kvadrerad sköld med stamvapnet i första och fjärde, friherrskapets vapen i andra och tredje fältet; grevar för kvadrerad sköld

med hjärtsköld vari stamvapnet, grevskapets vapen i första och fjärde, friherrskapets i andra och tredje fältet i huvudskölden. Detta ver emellertid ett bruk som hängde samman med förlänandet av grev- och friherrskap och upphörde med dessa under slutet av 1600-talet.

Massadlandet efter stora nordiska kriget ställde de tidigare principerna på huvudet. Förrådet av enkla heraldiska bilder i odelat fält var uttömt och en uppdelning i flere fält oundviklig för att åstadkomma tillräcklig differens mellan flere vapen med liknande bilder. Uppdelningen gav till slut "ett särdeles plottrigt och föga tiltalande" intryck. Liksom i protest häremot började några äldre och förnämure grevliga och friherrliga ätter föra helt odelad sköld. Skillnaden med det adliga stamvapnet markerades då med en bård. Särskilt riksheraldikern friherre Daniel Tilas ivrade för denna förenklade form.¹²

De i flere fält indelade adelsvapnen kan anses ha fått sin början från drottning Ulrika Eleonoras enda regeringsår 1719. Förutom i grevliga och friherrliga vapen hittas flere fält egentligen främst i vapen för utländska ätter, som enligt 1774 års instruktion 11 § kunde få behålla sina utländska vapen "om ock det skulle skilja från den i Sverige antagne Heraldiquen". Under frihetstiden tilltar bruket av flere fält i takt med behovet av nya och särskiljande vapenbilder, och från slutet av 1700-talet och under hela 1800-talet utbildar sig vapenskölden till en rebus över den adlades förtjänster eller ämbetskarriär. Tidiga exempel kan hämtas ur konung Gustaf III:s revolutionsheraldik, då en mångfald gustavianska symboler skulle samsas i samma sköld: monogram,

Adliga ätten nr 171 Falckenheim. Okänd konstnär 1818, original RHA.

Adliga ätten nr 198 Adlerstjerna. Magnus von Wright 1835, original RHA.

vase, revolutionsdatum, vita armbindlar, biljetter (varmed ordern om statsvälvningen fördes ut till garnisonerna).¹³

Reglerna uppställer fyra villkor under vilka flere fält skulle komma ifråga. Punkt a) gäller adoption, då såväl adoptantens som adoptivbarnets vapen skulle förenas i samma sköld. 1774 års instruktion 10 § förbjuder uttryckligen sådant, utan vid adoption bör ingen förändring ske i adoptantens vapen. Detta stadgande har också följts vid alla adoptioner inom det finska riddarhuset.

Punkterna b) och c) tillåter minnesvapen av antingen utgångna eller levande men besläktade ätter. Sådant förekom relativt ofta i grevliga och friherrliga vapen. Ett på sitt sätt lyckat vapen fick adjointen hos chefen för finska passexpeditionen vid statssekretariatet Carl Ludvig Hedenberg, adlad 1846 (adliga ätten nr 212). Hans hustru var enda barn till den

siste herr Jägerhorn af Storby, därav vapnets huvudfigur ett jägarhorn, och själv var Hedenberg brorson och fosterson till det barnlösa paret Anna och Robert Henrik Reh binder, denne ministerstatssekreterare och ointroducerad greve, vars grevekrona utgör vapnets andra bild.

Slutligen tillåter punkt d) att den adla bragden utbreddes i flere fält, och det var just det som i så stor ymighet skedde under 1800-talet. Praktexemplet för riddarhusets del utgör vapnet för senatoren Samuel Henrik Antell (adliga ätten nr 242): utbildning, tjänstekarriär, godsinnehav, barnens antal och kön, den nådiga monarken – allt finns med i bildform.

6° Riks- och landskapsvapen: Rättighet att antaga den kejsarliga Ryska Riksdörren, hel eller växande (i halffigur), med eller utan Hans Majestät Kejsarens namnchiffer, eller Storfurstendömet Finlands

wapen kan framgent, såsom ett synnerligt Nådebevis, förlänas endast personer af furstlig eller greflig wärdighet, hvilka med utmärkelse beklädt de högsta embeten i landets administration (General-Guvernören och Minister Statssekreteraren).

Likaså kan antagandet af länewapen beviljas sådana personer, som med synnerlig utmärkelse under en tid af minst tio år haft förvaltningen af ett län sig ombetrod.

7° H.M. Kejsarens namnchiffer: Förmonen att få antaga Hans Majestät Kejsarens namnchiffer kan, såsom ett synnerligt Nådebevis, ansökas allenast af sådana personer, som haft den lyckan att bevisa Monarken personliga tjänster.

Heraldiska nådebevis eller vapenförbättringar tilläts också i 1774 års instruktion 31 §. Liksom i andra länder förekom de i Finland ytterst sparsamt. Mellan 1809 och 1886 – då de upphörde – förlänades 24 herrar sammanlagt 32 nådebevis: två hela riksörnar, fyra växande riksörnar, femton Finlands vapen och elva kejsrerliga namnchiffer. Därtill förlänades drygt tjugo länsvapen till förtjänta läns guvernörer. Ett säreget nådebevis, som Reglorna inte förutsatt, fick presidenten i Vasa hovrätt och tidigare vicepresidenten i Åbo hovrätt Carl Adam Avellan, som 1834 adlades med namnet Adlerstjerna (adliga ätten nr 198). I två av sköldens tre fält visas sigillen för Åbo respektive Vasa hovrätter i färg. Sigillen företräder klassisk emblematik och lämpar sig egentligen inte för heraldiskt bruk, men slutresultatet, som är av Magnus von Wrights hand, är utomordentligt smakfullt.¹⁴

Vanligen förlänades blott ett nådebevis, men ledamoten av kommittén för finska ärenden, verkliga statsrådet friherre Gustaf Adolf Rosenkamppf (friherrliga ätten nr 27) fick 1817 tre nådebevis, däribland en hel riksörn, och generalguvernören, generalen greve Fredrik Berg (grevliga ätten nr 11) 1856 också tre nådebevis. Föreståndaren för Kejsrerliga palatset i Helsingfors, generallöjtnanten friherre Georg von Alftan (friherrliga ätten nr 57) var lycklig mottagare av den andra utdelade hela riksörnen.

I övrigt märks bland de förtjänta tre generalguvernörer, två ministerstatssekreterare och tre senatsviceordförande. Vidare finns två brukspatroner, ryttmästaren Michael Hisinger på Fagervik (friherrliga ätten nr 29) och kaptenen Lars Falckenheim på Forsby (adliga ätten nr 171), vilka på sina bruksherrgårdar härbärgerat och bespiset kejsar Alexander I. Allt sammantaget har vapenförbättringarna använts ytterst sparsamt och inkonsekvent, vilket visar att det verkligen är fråga om genuina nådebevis.¹⁵

8° Hjelman: Den adliga hjelman har den på bifogade ritning No 2. angifna form; den är af stål med silfversirater.

Enahanda form har den friherrliga hjelman; men dess sirater äro af guld.

Den grefliga hjelman har ock likadan form; men den är af silfver med gyllene sirater.

På hjelman hvilar en walk af lika färg och metall som skölden, eller en krona, på sätt ritningen No 3. utvisar.

Hjälmarnas utseende fastställdes inte uttryckligen i 1774 års instruktion, men

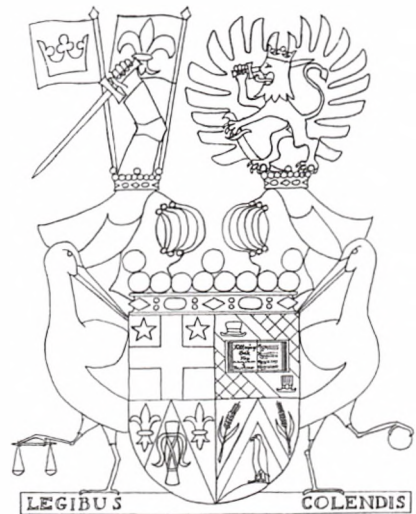
Adliga ätten nr 212 Hedenberg. August Man-
nerheim 1846, original RHA.

Adliga ätten nr 225 Etholén. G. A. Kajanus?
1858, original RHA.

Adliga ätten nr 242 Antell. G. A. Kajanus 1868,
original RHA.

Friherrliga ätten nr 39 de la Chapelle. G. A.
Kajanus 1857, nyteckning Henrik Degerman
1992.

denna regel överensstämmer med bruket i den svensk-finländska adelsheraldiken. Hjälmkransen – som här har fått beteckningen walk – nämns däremot i instruktionens 26 §, jämte möjligheten att i stället använda en adlig krona, något som tidigare varit förbehållet riksrådets ättlingar.¹⁶

9° Hjelmprydad: Ofvanom walken eller kronan reser sig hjälmprydaden, som skall äga förbindelse med hvad som framställes i hufvudfältet, eller med fältens figurer; i fall flere äro förhanden.

Hjelmprydad och hjälm skola stå i riktning åt samma håll.

En adelsman kan föra endast en hjälm på sitt vapen. – Då två vapen i följd af adoption äro förenade, böra derföre hjälmprydnaderne, dock under iakttagande af de heraldiska reglorna, till en sammanlösas.

En friherre kan föra såväl en som två och äfven tre hjälmar; hvilka då skola swara emot fälten i wapnet.

För grefliga vapen är hjälmarnas antal oinskränkt.

Hjälmarnas antal och ställning nämns i 1774 års Instruktion 27 §. Hjälmarnas beskaffenhet och antal har alltid varit den säkraste åtskillnaden mellan å ena sidan de ofrälse vapnen med en sluten stål hjälm utan "sirater", å andra sidan frälsets vapen med öppen stål hjälm med sirater i silver eller guld: en hjälm för herrar, två för friherrar och tre för grevar. Endast furst Menschikoff har utnyttjat Reglornas föreskrift om oinskränkt antal hjälmar för grevliga ätter och för sålunda fem hjälmar, liksom i Sverige grevliga ätten nr 2 Lewenhaupt för åtta hjälmar.

Mot påbudet om hjälmens och hjälmtecknets enahanda riktning har nog mycket syndats, och till och med den annars så regeltrogne Granfelt lyckas med överraskande säkerhet nästan genomgående vrida sina hjälmtecken åt fel håll. Speciellt von Köhne fäste i sitt förslag till vapenrevision riddarhusdirektionens uppmärksamhet vid detta sakförhållande, men utan resultat.¹⁷

10° Friherrlig krona: Den friherrliga kronan utgöres af en krans, smyckad med tio perlor (se ritningen No 4). Endast en sådan föres på skölden.

11° Greflig krona: Den grefliga kronan visar nio spetsar och på en hvar af dem en stor perla (se ritningen No 5). Äfven denna föres ensam på skölden.

Rangkronor på vapnen kom i bruk i slutet av 1500-talet då de första greve- och friherrevapnen fastställdes. Kronornas utseende stabiliserades först i slutet av 1600-talet och de första beskrivningarna ingår i 1774 års instruktion 25 och 26 §§. Dessa har förblivit brukliga i såväl Sverige som Finland. De kronor som Reglorna föreslår är emellertid de ryska greve- och baronkronorna, vilka i sin tur var kopierade efter motsvarande tyska, och vilka också användes i de baltiska provinserna. Sådana kronor kom i bruk endast hos några utländska ätter, vilka fick behålla sina gamla vapen.

Sedan början av 1800-talet reglerades de adliga vapnens kronor så, att herrar för en krona med fyra smultronblad (varav tre synliga) och fyra pärlspetsar (två synliga), friherrar en krona med sexton silverkulor

(åtta synliga) i nedre raden och fyra (tre synliga) i övre raden och grevar en krona med åtta smultronblad (fem synliga). Det förtjänar påpekas att kronorna aldrig existerat i sinnevärlden.¹⁸

12° Hjelmtäcket: Till hwar och en hjälm hörer hjelmtäcke, som leder sitt ursprung från den wapenrock riddaren bar öfver sin rustning.

Hjelmtäcket visar derföre den sköldens eller det fältets färg och metall, hvartill det hörer. Har ett adligt wapen flere än ett fält, so /sic/ rättar sig hjelmtäcket till höger efter hufvudfältets och till venster efter det andra fältets färg och metall, hvartill den hörer.

Hjelmtäcket tycks ha förbryllat äldre heraldiker. I 1774 års instruktion 30 § framställs det som det lövverk vi är vana att se i 1600-talets sköldebrev. Här påstår man att det är liktydigt med vapenrocken (coat-of-arms). Medeltidsforskningen på 1800-talet kunde fastställa att det var fråga om ett tygstycke för att skydda hjälmen mot "owäder och solhettan", som Uggla, som kommit det rätta förhållandet på spåren, uttrycker det. Hjelmtäcket skall ha två tinkurer, en färg som ytteryg och en metall som foder. Hjelmtäckets utformning har följt modet och väl aldrig varit heraldiskt korrekt. De mångflikiga lövverken håller ännu kvar sin popularitet hos adelsvapnen.¹⁹

13° Mantel: Enligt svenskt bruk kan hjelmtäcket äfven ersättas genom en mantel.

En sådan mantel bör wara för grefliga wapen blå, fodrad med mothermelin (swart med silfverfläckar);

för friherrliga wapen blå, fodrad med gråverk; och

för adliga wapen af hufvudfältets färg eller metall med foder af lika färg eller metall som figuren i samma fält.

Reglornas författare kommer här med fria fantasier. 1774 års instruktion 30 § framhåller uttryckligen att hjelmtäcket inte får övergå i vapenmantel och 28 § förbehåller mantlarna för hertigar och furstar – alltså medlemmar av det regerande huset – och riksråden. Vapenmantlarna var personliga tillägg och ingick icke i ättens vapen. Mantlar i sköldens tinkurer blev förekommande hos adliga ätter under frihetstiden; det tidigaste belägget bland de finländska adliga ätterna är nr 119 von Willebrand. Mantlarna kommer på nytt i början av den ryska tiden med tre högadliga och femton adliga vapen. Användningen av mantlar i stället för hjelmtäcken tycks ha varit nyckfull och oberoende av den adlades bakgrund.²⁰

14° Sköldhållare: Sköldhållare äro ("framgent" överstruket) endast för grefliga och friherrliga wapen ("tillätne" överstruket) brukliga. Äfven de skola tagas från medeltidens emblemantik.

Reglorna och 1774 års intruktion 29 § är eniga om att sköldhållare är förbehållna grevar och friherrar. Av 75 sådana ätter begagnar 50 sköldhållare. Fem adliga ätter från svenska tiden och hela 21 från ryska tiden har fått sköldhållare som särskilt nådebevis. Man har heller ingalunda hållit sig till medeltidens emblemantik, utan fastmer sökt införa nya bilder denna väg. Den första lapska renen i heraldiken möter vi

hos landshövdingen i Uleåborgs län, friherre Wilhelm Carpelan (friherrliga ätten nr 19). Också krigsmän av olika tidsåldrar har nyttjats som sköldhållare.²¹

15° Deviser: Devisen rättar sig efter wapnets hufvudfält; devisbandet skall swara emot hufvudfältets, skriften åter emot figurens i samma fält färg eller metall.

I hänseende till figurernas ställning, sköldens delning o.s.v. äro de allmänna heraldiska reglorna att iakttaga.

Hos Ugglan handlar det sista kapitlet om vad han kallar "tilfällige ting wid et Wapn". Dit räknar han ordenstecken, tjänstetecken, valspråk och troféer. Allt detta förekommer också i finländsk heraldik, om än sparsamt.

Generalguvernören furst Alexander Sergejevitj Menschikoff introducerades 1833 med sitt personliga furstevapen, där skölden omges av ryska S:t Andreasordens kedja. Tjänstetecken i egentlig mening är riksrådshatten hos friherrliga ätterna nr 39 de la Chapelle och nr 48 Gripenberg, medan kommandostavar och kammarherrenycklar tycks vara okända.

Valspråk är mindre vanliga än man skulle tro – i allt 61 stycken – och skrivna mest på latin men någon gång på finska. Adlade universitetsrektorerna har velat utmärka detta med universitetets silverspiror, landshövdingar och guvernörer med länsvapen och hovrättspresidenterna med hovrättens sigill. Troféer, vanligen i form av några fanor som hjälmtecken, förekommer oftare, vilket med tanke på det stora antalet adlade fältherrar inte är ägnat att förvåna.²²

Lärdomen

Heraldiken kom tidigt till Finland. Det första vapensigillet är från 1297 och från medlet av 1400-talet fördes vapen av nästan alla frälsemän, en betydande del av prästerskapet och de förmögnare borgarna samt också av enstaka bönder.²³ Det första heraldiska trycket var en akademisk avhandling om adelsvapen som utgavs vid Åbo akademi 1706.²⁴ Sedan dess har över 1000 heraldiska tryckalster sett dagens ljus.²⁵

Inom den nordiska heraldiken har Carl Ugglan sin givna plats som skapare av den svenska heraldiska nomenklaturen och som den förste heraldiska skriftställaren på svenska.²⁶ Det skulle gå till slutet av 1800-talet innan svenska heraldiker som Bernhard Schlegel och Carl Arvid Klingspor utgav de följande heraldiska handböckerna. Carl Ugglans Inledning til Heraldiken förblev vid sidan av enstaka tyska och franska verk allenarådande i nästan 150 år och spelade en avgörande roll vid skapandet av adelsvapen i Sverige och Finland under denna tid.

I Finland utkom Hellströms Handledning och Rancken-Pirinenes Suomen vaakunat först på 1940-talet, då Kauko Pirinen efterföljde Ugglan som nyskapare av heraldisk nomenklatur, nu på finska.²⁷ Det är i gråzonen mellan Ugglan och Schlegel-Klingspor vi skall placera Reglorna. Om Ugglan representerar en svensk kompromiss mellan tysk och fransk heraldik och det sena 1800-talet en kompilering av tyska handböcker, kan Reglornas författare lyftas fram som den som försökt skapa en ren heraldik med finländska förtecken. Varken Reglornas rekommendationer om korrekt och klassiskt bildval eller de rysk-

inspirerade kronorna och mantlarna kom att få någon efterföljd. Det hindrar inte att Reglorna utgör ett intressant och tidstypiskt dokument, värt att beakta då man letar efter bakgrunden till efterkrigstidens heraldiska uppvaknande.

Noter

1. Författaren tjänstgjorde 1989-1999 som riddarhusgenealog. Genomgången av riddarhusarkivet företogs tillsammans med sommarextra arkivbiträdena Anders Munck af Fulkila och Anders Stjernberg.
2. Riddarhusarkivet, Helsingfors (RHA) H Heraldica.
3. Henrik Degerman: Ryska reminiscenser i svensk-finländsk adelsheraldik, Herdis Modeen (red.): *Gentes Finlandiae*. Bd. IX. Esbo 2001, s. 141 och 144 ff.
4. C.G.U. Scheffer: *Heraldisk spegel*. Stockholm 1964, s. 131 ff (cit 1774 års instruktion).
5. Den första tryckta handledningen i ämnet ingår i inledningen till George Granfelt: *Finlands Ridderskaps och Adels Vapenbok*. Helsingfors 1889, s. 1-6.
6. Carl Uggla: *Inledning til Heraldiken*. Stockholm 1746.
7. Uggla 1746, s. 20; 1774 års instruktion, 22 §.
8. Uggla 1746, s. 23-41.
9. Uggla 1746, s. 33-35.
10. Granfelt 1889, passim; jag inskränker mig till bilderna i skölden. Gustaf von Numers: Strövtåg i medicinsk heraldik, *Helsingfors Läkartidning I*. 1956.
11. Granfelt passim.
12. Rutger Croneborg: Försök till karaktäristik av svensk adlig heraldik under frihetstiden, *Heraldisk Tidskrift*. Bd. 33. Köbenhavn 1976, s 106 f; Henrik Degerman: Sveaborg i heraldiken, i *Sveaborg – samtiden och eftervärlden*. Bidrag till Sveaborgs historia. Bd. VI. Helsingfors 1998, s. 99.
13. Scheffer 1964, s. 63-66.
14. Magnus von Wright: *Dagbok 1924-1834*. Helsingfors 1996. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 600:1, s. 402 och 404.
15. Degerman 2001, s. 141 ff.
16. Uggla 1746, s. 114 f och 117 f.
17. Degerman 2001, s. 144ff.
18. Ottfried Neubecker: Heraldik. Uddevalla 1982, s. 178 f; Henrik Degerman (red.): *Finlands ridderskaps och adels kalender 1998*. Esbo 1997, s. 23 f.
19. Uggla, s. 122 ff.
20. Uggla, s. 124 ff; Croneborg 1976, s 108; Granfelt 1889.
21. Uggla, s. 130 f; Granfelt 1889.
22. Uggla, s. 132-143; Granfelt 1889.
23. Henrik Degerman: Ofrälse sigillering i Finland 1388-1680, *Heraldisk Tidskrift*. Bd. 66. 1992, s. 286-289.
24. Torsten Rudeen och Bengt Granroot: *De insignibus nobilium*. Diss. acad. aboensis 11.6.1706.
25. Henrik Degerman: Finlands heraldiska bibliografi 1706-1981. Collegium Heraldicum Fennicum. Helsinki 1984.
26. Erik T:son Uggla: *Carl Hildebrandson Uggla*. Skrifter utgivna av Släktföreningen Uggla nr 5. 1979.
27. B. Harald Hellström: *Kort handledning i heraldiken*. Helsingfors 1941; A.W. Ranken och Kauko Pirinen: *Suomen vaakunat ja kaupunginsinetit*. Porvoo 1949.

Bilderna på s. 11 och 13 ur G.A. Kajanus, Samling af Wapen för --- Finlands Riddarhus. Helsingfors 1840. Handkolorerat exemplar på

Stensböle gård, Borgå. Med benäget tillstånd av ägaren Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS). Foto Janne Rentola (SLS).

Bilderna på s. 15 ur G.A. Kajanus, *Samling af Wapen --- II*. Helsingfors 1882.

Summary

Whilst holding office as Chief Genealogist of the House of Nobility of Finland, the author discovered in the archives of the house a sheet of paper classified as "Rulings for granting of armorial bearings to persons elevated to the Nobility of Finland". The text is in Swedish and German and probably by the Russian heraldist Bernhard von Köhne in 1860. Rulings with the same contents had been issued in Sweden by Carl Uggla in 1746 and by the Chief Herald of Sweden in 1774.

The main issues of the rulings are as follows: 1 Shield, 2 Tinctures, 3 Furs, 4 Charges, 5 Marshalling, 6-7 Honourable augmentations (the Russian Imperial

eagle, the Imperial cipher, Finland's State or provincial arms), 8-11 Helm, crest and coronets (with differences for lords, viscounts and counts), 12 Mantling, 13 Mantle, 14 Supporters, 15 Mottoes.

The heraldry of the rulings is a compilation of 19th century Swedish-German classical heraldic textbooks. Only in the use of coronets and mantles Russian influence can be traced, but without any application in the grants. The honourable augmentations form the most interesting part. Between 1809 – when the Finland was made a Russian Grand-Duchy – and 1886, when they ceased to be granted, 32 augmentations were granted to 24 noblemen. One count and one viscount were granted three each. Six imperial eagles, fifteen arms of Finland and eleven imperial ciphers were granted.

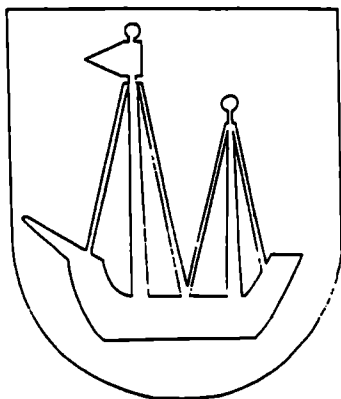
The illustrations are taken from a hand-coloured copy of the *Armorial of the Nobility* from 1840 by G.A. Kajanus.

Nye kommunevåpen i Norge

Av Harald Nissen

Siden jeg sist skrev om nye norske kommunevåpen i *Heraldisk Tidsskrift* 8:78, 1998, s. 354-366, har Norge bare fått fire nye kommunevåpen fastsatt ved kgl. res. I dag fører alle norske kommuner et kommunevåpen, men et titall kommuner bruker våpen uten formell godkjenning ved kgl. res. De fleste kommunevåpen fikk slik kongelig stadfestelse i årene 1980 til 1993.

Det første godkjente våpen for en landkommune (herredsvåpen) var fra 9.4.1954 for Tromsøysund i Troms fylke, hvor det heter at, "Tromsøysunds herredsvåpen blir: På rød bunn et tomastet gull skip. Tromsøysunds herredsflagg blir: På rød bunn et tomastet gult skip". Det var tegnet av Sverre Mack under medvirkning av Hallvard Trætteberg. Skipet skulle forestille en ishavskute, og våpenet skulle

Tromsøysund kommunes våpen.
The arms of Tromsøysund municipality.

minne om ishavsfangstens betydning for Tromsøysund. Men for meg minner dette skipet vel så mye om det man i britisk heraldikk kaller *lymphad*, selv om en *lymphad* skal ha bare en mast. Da Tromsøysund gikk inn i byen Tromsø i 1964, forsvant det første våpen for en landkommune i Norge.

Samme dag som Tromsøysund fikk fastsatt sitt våpen, fikk byen Stathelle i Telemark fylke fastsatt sitt våpen: I blått et gull skipsratt. Videre fikk Stathelle som byflagg: I blått et gult skipsratt. I 1964 ble de tidligere kommunene Bamble, Lange-sund og Stathelle slått sammen til en kommune. Videre ble 12.12.1986 Stathelles våpen ved kgl. resolusjon godkjent som våpen for den nye Bamble kommune.¹

Av det titalls kommuner som bruker våpen uten kgl. res., viser noen temmelig ynkelig heraldikk. Det er å håpe at de kommunene som fører slik heraldikk, får våpen fastsatt av Kongen i statsråd. Forslagene vil da først ha blitt behandlet grundig av den heraldiske konsulent i Riksarkivet i Oslo. Da får de også lov til å bruke kommuneflagg.

Men en norsk kommune som ikke er klar over hva som er tillatt eller ikke, er Norges hovedstad Oslo. De har nemlig nu fått et byflagg, mørkeblått med byens segl med St. Hallvard plassert i midten. Det minner derfor sterkt om et amerikansk delstatsflagg. De kloke hoder som har kommet frem til denne løsning visste at Oslo hadde et byflagg tre ganger delt av

blått og hvitt. Men de visste ikke hvorfor Oslo hadde det. Det kunne de ha funnet ut ved å kontakte Oslo bymuseum. Der kunne de ha fått vite at det gamle flagget visstnok hadde som utgangspunkt en gammel borgervæpningsfane fra 1680-årene, eller rettere sagt en tegning av denne. Fanen var stripet i rødt, gult, blått og hvitt (to ganger, tilsammen 8 striper). Det gamle byflagget ble laget til 300-årsjubileet i 1924 for grunnleggelsen av byen Christiania.

Det nye flagget skal ha kostet ca. 190.000 kroner. Allerede tidlig ble noen av flaggene stjålet, ettersom flaggstengene hadde utvendig snortrekk, altså som vanlig med line langs stangen. Senere har man fått innvendig snortrekk.

Hva Oslos myndigheter ikke er klar over, er at en norsk kommune bare har lov til å flagge med det norske flagg eller kommuneflag fastsatt ved kongelig resolusjon. Her bør Riksarkivet gripe inn, hvis de ikke allerede har gjort det. Noe lignende skjedde en gang i Trondheim, der en geskjeftig rådmann fikk laget et hvitt byflagg med byens våpen (egentlig det gamle bysegl) plassert i midten. Det ble heldigvis stanset av Riksarkivet og byen fikk senere det flotte røde byflagg med åttebladet gul rose.²

Foruten brannvesenet i Trondheim bruker også i dag feiervesenet rosemotivet som emblem på sine uniformer. Trondheims skogetat bruker også rosemotivet som emblem. Egentlig kunne rosen brukes som byvåpen. Så kunne man la dagens byvåpen, det gamle middelalderseglet, være byens segl.

Nok om det, vi tar for oss fire nye kommunevåpen.

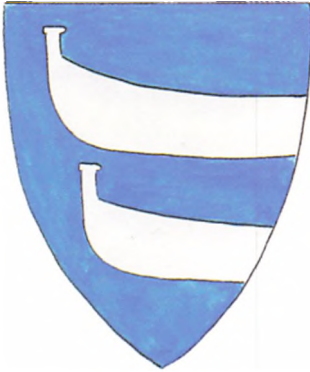
Tydal kommunes våpen.
The arms of Tydal municipality.

Tydal kommune, Sør-Trøndelag fikk ved kgl. resolusjon 7.2.1997 fastsatt følgende våpen: I rødt tre gule Antonius-kors i skrå rekke. Flagget er: I rødt tre gule Antonius-kors i skrå rekke. Tegner er Einar H. Skjervold.

Antonius-korset, også kalt Tau-korset etter den greske bokstaven Tau, har navn etter den hellige Antonius (Antonios) som levde i Egypt i først halvdel av 300-tallet. Ca. 20 år gammel ble han så grepet ved å høre om den rike yngling (Matt. 19, 21) at han gav alt sitt gods til de fattige og gikk ut i ørkenen for å leve som eneboer. St. Antonius' fristelser har vært et yndet motiv i den bildende kunst. Tau-korset, et gammelt egyptisk symbol, refererer til ørkenklosteret som St. Antonius opprettet.

En annen norsk kommune som fører Tau-kors, er Tjeldsund i Nordland fylke.³

Men det er ikke den hellige Antonius Tydal har hatt i tankene. Tydal kommune er sterkt preget av kraftutbygging og motivet skal gjenspeile "kraftlinjer" i form av master. Men det kan også sees som en "T" for Tydal. På folkemunne har det også

Åfjord kommunes våpen.
The arms of Åfjord municipality.

vært antydnet at det kan stå for "Ting tar tid".

Tydal kommune var forholdsvis sent ute med planlegging av kommunevåpen. Mange forslag til kommunevåpen som var innsendt til kommunen, hadde motiv som allerede var i bruk. Disse forslagene ble derfor ikke godkjent, da det ikke kan brukes motiv som kan forveksles med allerede eksisterende våpen.

Kommunestyret hadde fire forslag til behandling, hvilket var:

1. Græsli fuglen
2. Fem ganger kløyvd i blått og sølv ved bølgesnitt
3. Tre Antoniuskors stilt i skrå rekke.
4. Sittende svart falk.

Av disse forslagene kunne 2, 3 og 4 bli godtatt som våpen. Ved avstemning i kommunestyret var det Antonius-korset som samlet flest stemmer. Det må jeg si jeg var glad for. Det er et fint motiv, og er det noe vi i Trøndelag forbinder med Tydal, så er det nettopp kraftutbygging.

Græsli-fuglen var foreslått som våpenmotiv. Den er fra et stort skattefunn som ble gjort på gården Græsli i Tydal i 1878. Den er en forgyldt fuglefigur i sølv, flat som et beslag og med flere overgripende slyngninger. Det var en stil som var meget vanlig i yngre jernalder og synes å tilhøre den yngre irsk-nordiske stil fra 900-tallet. Figuren inngår i dag som en del av logo for Vitenskapsmuseet i Trondheim. Jeg har hatt spørsmål om hvorfor den ikke ble antatt som våpen for Tydal. Men den egner seg slett ikke som våpenmotiv, da den ikke kan beskrives heraldisk. Slike bestemte gjenstander man finner i jorden blir ikke gode våpenmotiver. Jeg husker S. T. Achens omtale av Trundholm kommunes våpen. Trundholm fører Solvoggen sammen med et par andre mer heraldiske motiver. Achen konkluderte med: "Det hele er langt dårligere gennemtænkt og utført, end det kunne og burde have været. Forstemmende".⁴ Vi får være glade for at det norske Riksarkiv har myndighet til å forkaste slike forslag.

Åfjord kommune i Sør-Trøndelag er den andre kommunen som har fått våpen. Mens Tydal er en innlands- og fjellkommune der "Tretusen mann ble kvar på fjället" vinteren 1719, så er Åfjord en kystkommune. Åfjord ønsket derfor et båtmotiv.

Åfjord fikk ved kgl. resolusjon 18.4. 1997 fastsatt følgende våpen: I blått to fremvoksende sølv båter. Flagget er: I blått to fremvoksende hvite båter. Også dette våpenet er tegnet av Einar H. Skjervold.

Kommunen hadde siden 1976 arbeidet for å få et godkjent kommunevåpen, med åfjordsbåten som motiv. Saken ble tatt opp igjen i 1987/88, med tegnekonkurranse.

Men det motivet som man samlet seg om, kunne ikke godkjennes som kommunevåpen. Det ble derfor inngått avtale med tegneren om at motivet med åfjordsbåt skulle bli Åfjordsmuseets logo. Motivets senere bruk i Åfjord kommune.

Einar H. Skjervold ble så engasjert til å tegne våpen. Det ble utarbeidet en rekke motiver, som alle ble forkastet, hovedsakelig fordi det var et entydig lokalt ønske om å få en båt i våpenet.

Siden har flere motiv vært lansert og drøftet i kommunestyret, inntil det ble fattet et vedtak om å beholde åfjordsbåten som motiv uavhengig av offentlig godkjenning. Dette på bakgrunn av at Åfjord kommune ikke ville få godkjent en båt i kommunevåpenet. Dette førte imidlertid til at Åfjord kommune fikk en del praktiske problemer. En rekke instanser, bl.a. Statens vegvesen, krevde offentlig godkjenning av våpenmotiv før det kunne bli satt opp som vegskilt.

På denne bakgrunn ble saken tatt opp på nytt i 1996 i et møte mellom kultursjefen og Einar H. Skjervold. Her ble ideen om to båtstevner lansert. Dette motivet kunne godkjennes av Riksarkivet. En 20 år gammel sak kunne derfor avsluttes med et resultat som åfjordingene ønsket, nemlig et våpen med åfjordsbåt i.

Åsnes kommune i Hedmark fylke. "I gull tre skrått nedvoksende svarte fløterhaker." Fastsatt ved kgl. resolusjon 9.2. 2001. Tegner er Arvid Sveen. Kommunevåpenet viser at Åsnes er en stor skogbrukskommune. Fløterhakene har vært et nødvendig redskap for skogsarbeidere gjennom mer enn 300 år. Skogbruket som næring har hatt en helt avgjørende betydning for bosetting og levevilkår i kommu-

Åsnes kommunes våpen
The arms of Åsnes municipality.

nen. De tre fløterhakene kan stå for de tre vassdragene Glomma, Flisa og Kynna. Gullet forteller historien om skogens gull – tømmeret. Fra før har Norge til kommunevåpen med tømmerhakemotiv, nemlig Marker i Østfold (I blått to sølv tømmerhakejern skrått oppat), og Nordre Land i Oppland (I blått to oppvoksende adosserte gull fløterhaker). Motivets bruk som man ser, varierer.

Re kommune i Vestfold fylke. "I grønt en gull liljehaspel". Fastsatt ved kgl. resolusjon 31.8.2001, og tegnet av Arvid Sveen.

Re er en kommune som er slått sammen av de tidligere kommunene Ramnes og Våle. Ramnes førte tidligere i sølv en svart ravn, fastsatt ved kgl. resolusjon 30.1.1976 mens Våle førte i grønt en gull mistelteinskvis, fastsatt ved kgl. resolusjon 23.2.1990.⁵ Men den nye kommunen ønsket et nytt kommunevåpen. Saken ble grundig behandlet og det var flere forslag, liljehaspel, rev (som platinarev), to kors og trekløver (som kløvereng). Motivene ble presentert ved en utstilling og komi-

Re kommunes våpen.
The arms of Re municipality.

teen for arbeidet med kommunevåpen bad om folkets råd. Liljehaspelen var den som samlet flest stemmer, nemlig 51,3 %.

Liljehaspelen eller skjoldprydet gir en assosiasjon til slaget – eller slagene på Re, altså det historiske Re. Slagene på Re fikk betydning for den videre Norgeshistorien, og avslutter også Snorres kongesagaer. Liljehaspelen kunne man pryde skjoldene med på den tiden slagene sto, på 1100-tallet. Disse jernbåndene skulle forsterke skjoldet som var av tre. Imidlertid kan det vektlegges at det nettopp er liljer som vises. Lilje er fredens blomst, og det er skjoldet som fremheves, altså et våpen til forsvar for fred. Fem liljer kan også assosieres med de fem kirkesogn i kommunen.

Jeg har litt problemer med å finne betydningen av ordet haspel. Slår jeg opp på ordet haspel i Leksikon for nordisk middelalder, så blir jeg henvist til garnvinde. I fransk heraldisk terminologi kalles dette motivet escarboucle. Den fremstilles i dag vanligvis med åtte staver som ender i liljer. Seks staver skal forekomme.

Men i Dictionnaire de Renesse finner jeg ikke noen med fem staver. Derfor tror jeg Re har vært heldig og har fått et helt unikt våpen. Jeg kunne ha ønsket meg en mer utførlig blasonering hvor det var anført at det var fem liljestaver. En fransk heraldiker ville vel sagt: “De sinople à l’escarboucle de cinq bâtons fleurdelisés d’or”.

Vi diskuterte disse nye kommunevåpenene på et møte i Societas Heraldica Nidarosiensis, og Torgeir Melsæter mente at den ene liljestaven burde peke ned isteden for opp. Da ville man få utfylt skjoldfeltet bedre. Etter blasoneringen kan man vel egentlig gjøre det, hvis det er ønskelig.

Imidlertid vil jeg gratulere Riksarkivet i Oslo, Arvid Sveen og Re kommune med et enestående og vakkert våpen. Her har vi beviset for at Riksarkivet gjør rett i ikke å gi etter for kravet om mer kompliserte våpen med flere motiver. Et enkelt motiv som liljen kan varieres. Det gjelder bare å bruke fantasien og være kreativ. Videre er det nødvendig med kunnskap om god heraldikk.

Når man har så enkle kommunevåpen som i Norge, slipper man dette tøvet med logoer, som vi ser tendens til i våre naboland.

Mens vi er inne på kommunevåpen, er det en sak jeg gjerne vil ta opp. Det gjelder riktig føring av våpen. Når det gjelder våpendyr sett i fra siden, så skal de alltid peke fremover. Vi kan se det på ryttersegl for den norske konge Erik Magnusson. Vi kan se at kongen holder skjold med den norske løve, slik vi er vant til å se løven. Men på høyre side av hestens skaberakk er løven speilvendt, altså løven peker fremover i den retningen kongen rider. Dette er korrekt heraldisk våpenføring. I

8. H. Nissen: *Nye kommunevåbener i Norden; Norge*. – Heraldisk Tidsskrift 7:62, 1990, s. 41-55.
9. H. Nissen: *Nye kommunevåbener i Norden; Norge*. – Heraldisk Tidsskrift 6:58, 1988, s. 364-377.
10. H. Nissen: *Nye kommunevåbener i Norden; Norge*. – Heraldisk Tidsskrift 6:54, 1986, s. 142-150.
11. See note 9.

Summary

Four new municipal coats of arms, for Tydal, Åfjord, Åsnes and Re have been approved by Royal Decree since I last wrote about new Norwegian municipal coats of arms in Heraldisk Tidsskrift 8:78, 1998, pp. 354-366. All Norwegian boroughs now have a coat of arms, but about 10 use arms without royal approval.

The first rural borough in Norway to have its coat of arms approved by Royal Decree was Tromsøysund in the county of Troms, which in 1954 had following arms approved: "Gules a ship with two masts or". It was intended to commemorate the importance of arctic sailing for Tromsøysund. The vessel resembles a lymphad, although a lymphad has only one mast. Tromsøysund was amalgamated with the city of Tromsø in 1964, and its arms went out of use.

Oslo, the capital of Norway, adopted a city flag with the seal of the city on dark blue canvas. It resembles the flag of an American State. This flag is not permitted to be used, because municipal flags must be approved by Royal Decree.

The Borough of Tydal in the county of Sør-Trøndelag (South-Trøndelag) had the

following coat of arms approved by Royal Decree on 7th February 1997: "Gules three Tau crosses in bend or". Production of hydroelectricity dominates Tydal, the motif is intended to reflect power lines in the form of masts. However, it can also be looked upon as a "T" for Tydal.

The Borough of Åfjord in Sør-Trøndelag had the following coat of arms approved by Royal Decree on 18th April 1997: "Azure two boats issuant from the sinister argent". Åfjord is on the coast and wanted its motif to include a boat.

The Borough of Åsnes in Hedmark had the following coat of arms approved by Royal Decree on 9th February 2001: "Or three pike poles bendwise sinister, one issuant from chief and two issuant from the sinister sable". Åsnes is heavily wooded and forestry is an important industry. The pike pole has been an essential tool for foresters and log floaters for 300 years. The three pike poles stand for the three water courses, Glomma, Flisa and Tynna.

The Borough of Re in Vestfold had the following coat of arms approved by Royal Decree on 31st August 2001: "Vert an escarbuncle with five rods ending in a fleur-de-lis or". The term escarbuncle applies to a bearing originated in the iron bands radiating from the centre of an ancient shield, and serving to strengthen it. The escarbuncle is most common with eight rods. Six rods occur, but an escarbuncle with five rods must be unique. The escarbuncle reminds of the battles at Re in the 12th century when shields with escarbuncles were in use. The five rods relate to the five parishes of the borough.

A heraldic beast must always face forwards. This ruling has been adhered to

ever since the Middle Ages. An example is the illustration of King Erik Magnusson's equestrian seal, where the lion on the horse's caparison is a mirror image and consequently faces forwards. The Norwegian State always bears the national coat of arms correctly. We see this on police cars, where the coat of arms on the right-hand door is a mirror image so that the lion faces forwards. True to the traditions handed down from the medieval equestrians, the same can be seen on the caparison

on horses used by the mounted police in Oslo.

Unfortunately, it seems that Norwegian boroughs which have a heraldic beast in their motif do not comply with this elegant use of their coats of arms.

Several local authorities in northern Norway employ the Sami language on an equal footing with Norwegian as their official language. Hence, their coats of arms should surely also have its blazonry in both languages.

Kannikernes bomærker

Af Allan Tønnesen

Heraldikkens stedbørn, de lidet iøjne-faldende bomærker, er som historisk fænomen langt ældre end den egentlige heraldik, der som bekendt er opstået en gang i 1100-tallet. Bomærkerne er omtalt og gengivet sporadisk siden oldtiden, og måske er der eksempler der går tilbage til forhistorisk tid. En mere massiv forekomst af bomærker hører imidlertid den senere middelalder til. Først fra denne tid optræder segl og genstande forsynet med bomærker som personligt ejermærke. Slår man op i Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder (1957) under "Bomærke", kan man læse, at det ældste kendte svenske borgersigil med et bomærke er anvendt af købmanden Johan Skule i Västerås i 1297, og at Norges ældste bevarede bomærkesigil er fra 1322. De ældste danske bomærkesegl skal antagelig søges blandt Ingrid Nielsens publiceringer af segl fra Roskilde og Ribe (Heraldisk Tidsskrift hefte 30, 1974, s. 441f og hefte 34, 1976, s. 177f) hvor de ældste forekomster er fra henholdsvis 1338 og 1329.

Et er imidlertid segl, noget andet er daterede forekomster i øvrigt. I den forbindelse samler der sig betydelig interesse om et dokument fra 1245, hvor en serie tegnede personlige mærker for kanniker i Ribe optræder. Dokumentet har sådan set været kendt i mange år og er publiceret – også i facsimile, og det usædvanlige i at brevet er underskrevet personligt samt at underskriverne har tilføjet deres mærker

har også været påpeget. Det har imidlertid aldrig været inddraget i en heraldisk sammenhæng.

I virkeligheden er der tale om to dokumenter. Det ene er dateret 15. september 1245 og er et pynteligt og kalligrafisk smukt udført pergament, men uden underskrifter. Det andet har identisk tekst, men er dateret 16. september 1245. Det er skrevet med en løsere hånd uden kalligrafiske udsiringer, og endelig er det forsynet med de omtalte egenhændige underskrifter og mærker. Begge dokumenter er beseglet med biskop Gunnars hængende vokssegel (Danske gejstlige Sigiller nr. 798 og 799).

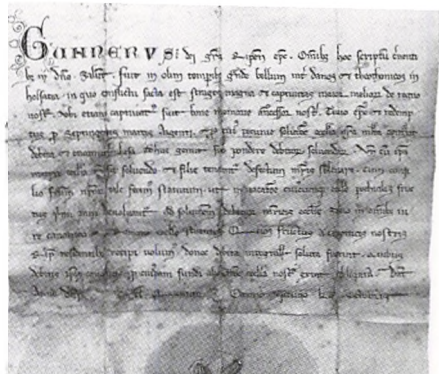
Middelalderhistorikeren Niels Skyum-Nielsen har i en skarpsindig analyse påvist, at skriverhånden tilhører en af underskriverne, magister Esger, der året efter succederede udstederen af brevet, Gunner, som biskop af Ribe, en post han beklædte til sin død i 1273. Skyum-Nielsen mener ud fra palæografiske og stilistiske ejendommeligheder at kunne udpege Esger som manden bag en række væsentlige dokumenter fra 1245 og frem til sin død. Han fremstår som kongemagtens forbundsfælle, en position der ikke kan have været let at opretholde under stridighederne mellem Valdemar (II) Sejrs tre sønner. Skyum-Nielsen tillægger ham på den baggrund betydelig politisk indflydelse.

Om brevets indhold anfører regesten i Diplomatarium Danicum: "Biskop Gunner af Ribe bestemmer med kapitlets

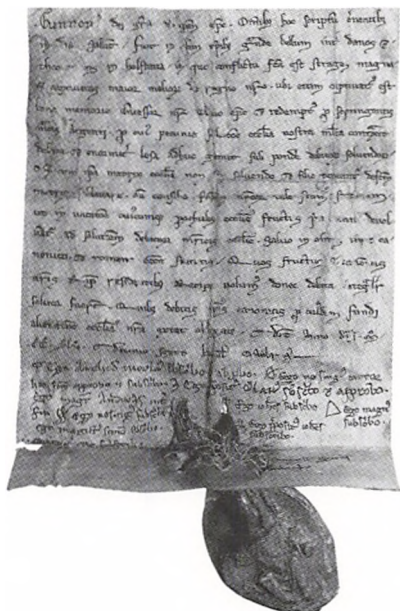
skriftligt indhentede samtykke, at de første års indtægter fra alle ledige sognekirker skal anvendes til betaling af den gæld, kirken har pådraget sig ved at løskøbe biskop Tue fra fangenskabet efter

slaget ved Bornhøved. 11 kanniker, hvoraf fire er magistre, underskriver personligt”.

Som bekendt søgte kong Valdemar Sejr at skaffe sig hævn efter at have været holdt i fangenskab af grev Henrik af Schwerin. I efteråret 1226 rykkede han frem over Ejderen og indtog Rendsborg, men da flere nordtyske fyrster sluttede sig til grev Henrik, endte det med et nederlag til kongen i slaget ved Bornhøved den 22. juli 1227. Dette var enden på Valdemars stormagtspolitik. Blandt dem der havde deltaget i slaget var altså Ribebispen Tue, som blev taget til fange. Han måtte udløses af fangenskabet for 700 mark sølv, et uhørt stort beløb efter den tids forhold. Den gæld kapitlet pådrog sig ved den lejlighed er det brevet fra 1245 vedrører. Biskop Tue døde i 1230 og blev efterfulgt af Gunner.

Dokumentet af 15. september 1245. Rigsarkivet, København. Ny kronologisk række 20.

Dokumentet af 16. september 1245. Rigsarkivet, København. Ny kronologisk række 21.

Udgifverne af Diplomatariet, Niels Skyum-Nielsen og Herluf Nielsen er ikke i tvivl om at der er tale om bomærker, men faktisk ligner de ikke de mærker vi kender fra en lidt senere tid, som for det meste består af rette linier og med en overvægt af bomærker af typerne med lodret hovedstav. Af sådanne er der faktisk kun ét, mens der af de i alt syv mærker er hele fem hvori krumme linier indgår. Men udgifverne har utvivlsomt ret. Mærkerne har helt samme funktion som bomærker anvendt til bekræftelse af indholdet af et dokument. Normalt har bekræftelsen form af et vedhængt segl, men af en eller anden grund har man valgt den anden løsning.

Om dokumentet anfører Skyum-Nielsen i sin ovenfor omtalte artikel: ”Underskrifterne er egenhændige, og diplomtet er på dette punkt enestående. Intet andet ori-

Dokumentets latinske tekst lyder som følger (korsene angiver placeringen af bomærkerne):

"Gunnerus dei gratia Ripensis episcopus omnibus hoc scriptum cementibus in domino salutem. Fuit in olim temporibus grande bellum inter Danos et Theothonicos in Holstia in quo conflictu facta est strages magne et captiuitas maior meliorum de regno nostro ubi etiam captiuatus est bone memorie antecessor noster Tuuo episcopus et redemptus pro septingentis marcis argenti. Pro cuius pecunie solutione ecclesia nostra multa contraxit debita et enormiter lesa adhuc gemit sub pondere debitorum soluendorum. Unde cum ipsa matrix ecclesia non sit soluendo et filie teneantur defextum matris subleuare cum consilio fratrum nostrorum tale fecimus statutum ut in uacatione cuiuscumque parochialis ecclesie fructus primi anni deuolantur ad solutionem debitorum matrices ecclesie saluo in omnibus iure canonico et Romane ecclesie statutes. Quos fructus a canonicis nostris Ripis residentibus recipe uolumus donec debita integraliter solute fuerint quibus debitis ipsis canonicis pro cuiusdam fundi alienatione ecclesia nostra extat obligata.

Datum anno domini mcccxlv decimo sexto kalendas octobris.

† Ego archidiaconus Nicolaus subscribo et approbo.

† Ego Nøsingus cantor hoc factum approbo et subscribo.

† Ego prepositus Olauus subscribo et approbo.

Ego magister Andreas interfui subscribo.

Ego Nøsingus subscribo.

Ego magister Simon subscribo.

Ego Magister Ro subscribo.

† Ego Iohannes subscribo.

† Ego Magnus subscribo.

† Ego prepositus Iohannes subscribo.

Ego magister Esgerus subscribo †."

Den danske oversættelse i Danmarks Riges Breve har følgende ordlyd:

"Gunner, af Guds nåde biskop af Ribe, til alle, der ser dette brev, hilsen i Herren.

Der var i fordums dage et vældigt slag mellem danske og tyske i Holsten, i hvilket sammenstød mange af de bedste mænd fra vort rige blev hugget ned og taget som fanger. Der blev også vor forgænger, biskop Tue, saligt ihukommet, taget til fange og løskøbt for 700 mark sølv. For at betale disse penge pådrog vor kirke sig megen gæld, og hårdt medtaget sukker den endnu under den tyngende gæld, der skal betales. Derfor har vi, da moderkirken ikke selv er i stand til at betale, og døtrene er forpligtet til at afhjælpe en moders brøst, med vore brøders råd opsat denne bestemmelse, at det første års frugter, når en hvilken som helst sognekirke bliver vakant, skal gå til at betale af på moderkirkens gæld under forbehold af den kanoniske ret og den romerske kirkes bestemmelser i alle ting. Det er vor vilje, at disse frugter skal modtages af vore kanniker, der residerer i Ribe, indtil gælden fuldt og helt er betalt, for hvilken gæld vor kirke er forpligtet over for samme kanniker for afhændelsen af et vist grundstykke.

Givet i det herrens år 1245 den 16. september.

† Jeg ærkedegn Niels underskriver og samtykker.

† Jeg Nøsing, kantor, samtykker i denne handling og underskriver.

† Jeg provst Oluf underskriver og samtykker.

Jeg magister Anders var nærværende (og) underskriver.

Jeg Nøsing underskriver.

Jeg magister Simon underskriver.

Jeg magister Ro underskriver.

† Jeg Jens underskriver.

† Jeg Mogens underskriver.

† Jeg provst Jens underskriver.

Jeg magister Esger underskriver †."

ginaldiplom fra før 1300 er overleveret med tilsvarende subscriptioner". Man tør gå ud fra, at det samme gælder de tilføjede bomærker.

Med andre ord kan det med stor sandsynlighed fastslås, at bomærkerne for de syv kanniker fra Ribe er de ældste daterede danske bomærker.

Résumé

Les marques personnelles, très nombreuses pendant la dernière partie du moyen-âge, sont en effet plus anciennes que l'héraldique proprement dite, les premiers exemples provenant de l'antiquité et même de l'âge préhistorique. Pour les pays scandinaves, il faut chercher les premières marques datées au moyen-âge, le plus ancien cachet suédois avec une marque étant de l'an 1297 et le plus ancien norvégien de l'an 1322. Pour le Danemark le plus ancien cachet avec une marque date probablement de 1338.

Cependant il existe des marques personnelles datées plus anciennes que cela. Un document de 1245 porte les signatures d'un nombre de chanoines attachés à l'évêché de Ribe au sud-ouest de Jutland. Il s'agit d'une transaction en connection avec la mise en liberté de l'évêque Tue (Tuvo), qui avait été fait prisonnier après la bataille de Bornhøved en 1227. Sept parmi ces chanoines ont ajouté leur marque personnelle. Les marques diffèrent de la plupart des marques connues en ce qu'elles comportent beaucoup de lignes courbées. Mais les circonstances indiquent qu'il est ici question de marques personnelles comme celles connues par d'autres sources, et même des plus anciennes marques datées, connues au Danemark.

 Ærkedegne Niels

 Kantor Nøsing

 Provst Oluf

 Jens

 Mogens

 Provst Jens

 Magister Esger

De syv kannikers bomærker, udtegnet fra dokumentet af 16. september 1245.

Les marques des sept chanoines, extraites du document de septembre 16, 1245.

Litteratur

Diplomatarium Danicum, 1. Række, 8. Bind. Ved Niels Skyum-Nielsen og Herluf Nielsen. København 1990.

Danmarks Riges Breve, 1. Række, 7. Bind. Ved Niels Skyum-Nielsen og Herluf Nielsen. København 1990.

Corpus diplomatum regni Danici, ed. Frantz Blatt et C.A.Christensen. Bind II. 1135-1273. København 1938.

Niels Skyum-Nielsen: Den danske konges kancelli i 1250'erne. Festskrift til Astrid Friis. København 1963, s. 225-245.

Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danmark 1241-1290. København 1962, s. 260.

J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse. Ribe 1869, reprografisk genudgivet Århus 1985.

Det norske kongevåpenet

Av Harald Nissen

I en artikkel “Kritisk gjennomgang av norsk middelalderheraldikk” hevder Lars Tangeraas at det ikke finnes noe bevis for at noen norsk konge brukte løven som merke før Eirik Magnusson innsatte løven i sitt våpen i begynnelsen av 1280-årene, da han var 12-13 år gammel.¹ Vi leser også at det norske kongevåpen er et “motvåpen” til det skotske. Dette ble gjentatt i foredrag i Åbo. Etter foredraget var det en av de finske deltakerne som spurte meg om det var alminnelig mening blant norske forskere at det norske kongevåpen var et motvåpen til det skotske. Jeg svarte nei, og her skal jeg prøve å forklare hvorfor.

Hvorfor kan ikke det norske kongevåpen være eldre enn fra 1280-årene? Hva da med rytterseglene for kongene Håkon Håkonsson (1247-48) og Magnus Håkonsson Lagabøter (1265)? Dette er majestetssegl med ryttersegl på reversen. I begge segl er det så vidt jeg kan se, virkelig en løve i skjoldet som rytteren bærer. Allerede O.C. Carstens skrev i 1781: “Et Seigl af Kong Magnus Lagabeter ved et Brev af Aar 1265 paa Universitetets Bibliothek, hvor i det Skjold, som Kongen til Hest har over den venstre Arm, tydelig sees en opreist Løve uden Krone, men som ingen Øxe synes at have eller i sin ligesom opklavrede Stilling ret vel kunne have.”²

Kong Håkon Håkonssons segl fra 1243, aversen med kongen på tronen og reversen med et ryttersegl. – Efter: Norske konge-sigiller og andre fyrste-sigiller fra Middelalderen. Kristiania 1924.

Sceau du roi Håkon Håkonsson de 1243, l'avers : le roi sur le trône; le revers: sceau équestre.

Kong Magnus Håkonsson Lagabøters ryttersegl fra 1265. – Efter: Norske konge-sigiller og andre fyrste-sigiller fra Middelalderen. Kristiania 1924.

Sceau équestre du roi Magnus Håkonsson le Législateur de 1265.

Kong Magnus Håkonsson Lagabøters ryttersegl fra 1278. – Efter: Norske konge-sigiller og fyrste-sigiller fra Middelalderen. Kristiania 1924.

Sceau équestre du roi Magnus Håkonsson le Législateur de 1278.

Sven Tito Achen skriver også: “Hvad Danmarks, Norges og Sveriges våbener angår, er farverne de samme som dem der bruges i dag. Netop ved hjælp af Norges våben kan kongeaftnittet i våbenbogen dateres til ca. 1285, og når disse farver har været konstante så langt tilbage, har man lov til at gå ud fra, at de har været de samme helt fra disse våbeners opståen i slutningen af 1100-tallet og begyndelsen af 1200-tallet.”

Når det gjelder Magnus 3 Olavsson Berrføtts røde skjold med gull løve som han bar da han ble drept i Irland (1103), så er det ingen norsk faghistoriker som mener at det er opprinnelsen til den norske løve. Men jeg skal overlate til Hallvard Trættemberg å forklare det hele.³

Han skriver nemlig i sin artikkel om Wijnbergen-våpenboken følgende: “Håkon Håkonsson (“H. den Gamle”) var

konge 1217-1263, overtok styret 1223 og ektet 1225 Skules datter. Håkons våpen kjenner vi fra hans yngre storsegl som han fikk i gave fra Englands konge i 1236. Våpenet er en opprett løve, godt synlig i det smale skjold tilhørende rytterbildet på seglreversen, og han kan vel ha ført løven helt fra 1217.

Efter skriftlige vitnesbyrd ca. 1220 og ca. 1240 kan vi med sikkerhet anta at Håkons løve var *gull på rød bunn*. Kongesagaene, som foreligger i den eldre samling Morkinskinna nedskrevet ca. 1220, beretter at kong Magnus Barfot [Berrføtt] da han falt under en kamp i Irland i år 1103, hadde “rødt skjold og det var malt en løve av gull” (oc var scrifat a leo með gulli). Snorre Sturlason, som var i Norge 1218-20 og 1237-39 og samlet tradisjoner til sitt store kongesagaverk, nedskrevet ca. 1240, sier det samme, og tilføyer at

Magnus hadde rød kjortel med en løve innsyret foran og bak med gul silke. Det er god latin (Blom 1867, Storm 1894) å ta dette for en opplagt anakronisme når våpenet henføres til kong Magnus i 1103. Men disse skriftsteder gir indirekte og klart nok bevis for at den regjerende norske konges våpen i 1220-30 årene var fiksert som gull løve på rødt, og at den forekom både på skjold og drakt. Håkon Håkonsson brukte også, som vi kan se av arkivene, rød-og-gul seglsnor ved sitt kongesegl (diplom 1243), likeså Eirik Magnusson (1285-92), men Magnus Lagabøter har rød-og-gul-og-grøn (1265).”

Jeg synes dette skulle være klar tale og at det avliver teorien om det norske kongevåpen som et motvåpen til det skotske fra 1280-årene. Det som var det nye i 1280-årene var at Eirik Magnusson føyet til øksen i våpenet, for å markere at han var vasall av Olav den hellige, Norges evige konge.

I den samme artikkel side 429 finner vi følgende: “Så litt om den norske kongefamilien. Et utgangspunkt er Sigurd Jorsalfar hvis datter Kristina ble gift med jarlen Erling Skakke; sønn av Kyrpinga-Orm fra Halsnøy i Hordaland. De hadde sønnen Magnus som ble konge og kronet av Nicolaus Brekespear [noen skriver navnet slik] i 1154, den senere pave Hadrian”. Men her skylder jeg å gjøre oppmerksom på at Magnus ble født i 1156, altså to år senere enn da Nicolas Brekespear (slik skrives navnet i Encyclopedia Britannica) forlot Norge. Kronet ble Magnus i Bergen 1163/64 av erkebiskop Øystein Erlendsson, mens fem biskoper og den pavelige legat Stefanus var til stede.

Et par setninger lenger nede omtales

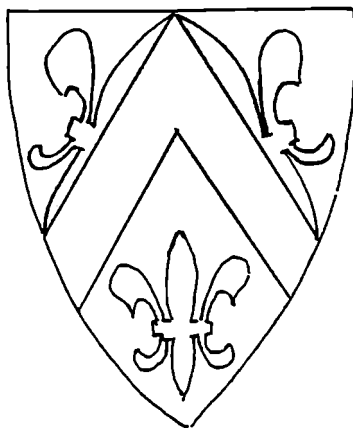
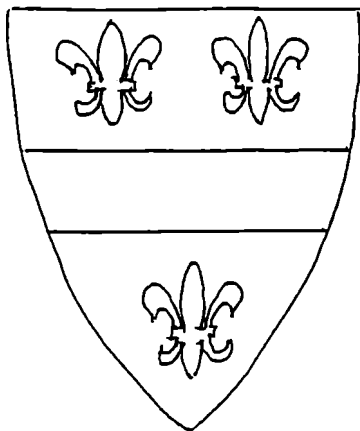

Kong Eirik Magnussons våpensgl fra 1285. – Efter: Norske konge-sigiller og fyrste-sigiller fra Middelalderen. Kristiania 1924. *Sceau armorial du roi Eirik Magnusson de 1285.*

Magnus som Magnus Lagabøter. Det lyder: “Magnus Lagabøter ble etterfulgt av Sverre som hadde en søster Cecilia”. Men jeg skal ikke dvele særlig ved det siste. Vi finner nemlig den ekte kong Magnus Lagabøter (1238-80) på neste side.

Det er også et par andre ting i denne artikkelen jeg vil bemerke. På side 427 leser vi at Olav Haraldsson den hellige falt i slaget på Stiklestad i 1033. Det vanlige årstall som man kan lese i alle historiebøker er 1030, og som professor Claus Krag har i sin biografi over Hellig Olav i det nye Norsk Biografisk Leksikon.⁴ Det er dette årstallet alle norske skolebarn lærer.

Det har vært diskutert om 29. juli 1030 er riktig dato og år for slaget på Stiklestad. Men så sent som 1033 har det aldri vært tale om. Lars Roar Langslet skriver: “Astronomen Chr. Hansteen regnet ut i

Fra venstre: Våpnene for ridderen Sigurd Brynjolvsson og Sigurd Ormsson. – Tegning av H. Nissen. *À gauche: les armoiries du chevalier Sigurd Brynjolvsson et de Sigurd Ormsson. – Dessin de H. Nissen.*

forrige århundre at solformørkelsen først inntraff 31. august, og at slaget måtte ha funnet sted da. Indikasjonene virket sterke. Også i et så tidlig dokument som Sigvat skalds kvad om Stiklestad-slaget blir det slått fast at solformørkelsen skjedde mens kampene pågikk”. Men Langslet skriver videre: “Men Sigvat var tross alt ikke øyenvitne. Og historikerne støtter en annen forklaring: 29. juli er den korrekte dato – noe som også bekrefte av at Olsok-festen har vært feiret på den siden helgenkåringen, for det er liten grunn til å tro at folk var blitt rammet av hukommelsessvikt om en så fersk og viktig hendelse.” Her er det bare Kirken som kobler solformørkelsen med slaget på Stiklestad for å gjøre det hele mer dramatisk. Dette mørke under slaget minner om det vi leser i Lukas evangelium, kap. 23, vers 44-45: “Og det var omkring den sjette time, da blev det mørke over hele landet like til den niende time, og solen blev for-

mørket, og forhenget i templet revnet midtefter.”

En annen ting med slaget på Stiklestad er at Snorre skriver at kong Olav bar et hvitt skjold med det hellige kors i gull. Det slår meg at dette kan ha trekk fra Jerusalem-korset. Har Snorre sett Jerusalem-korset eller hørt det omtalt? Snorre skal jo fortelle en god historie. Men dette er bare gjetning fra min side. Hallvard Trætteberg nevner Wilhelm Erobrerens hellige hvite fane med gullkors, 1066, gitt ham av Paven.

I samme artikkel leser vi også at Nidaros erkebispedømme ble opprettet i 1154. Hvis man viser til fundasjonsbrevet for erkesetet i Nidaros som pave Anastasius utstedte 30. november 1154, så er selvfølgelig det riktig. Men Sverre Bagge skriver også: “Det lar seg neppe avgjøre om opprettelsen av erkesetet skjedde i 1152 eller 1153. Begge årstall kan for øvrig finne støtte i de islandske annalene.”

I hvert fall ble det feiret 800 års jubileum for opprettelsen av den norske kirkeprovs i 1953, og 850 års jubileum i 2003.⁵

At Nidaros var det betydeligste valfartssted etter Santiago de Compostela (side 432), stiller jeg meg tvilende til. Hva med Roma (apostlene, pavehelgnene etc.) for eksempel? Vi har også andre valfartssteder som Paris (tornekronen, St. Denis), Milano/Köln (hellige tre konger), Venezia (St. Markus), Achen (Karl den store), Canterbury (St. Thomas Becket), for ikke å snakke om Jerusalem. Noen statistikk over pilegrimsbesøkende kjenner jeg ikke til. Men jeg tror vi skal være litt forsiktig med å si hvilket valfartssted som hadde størst søkning.

Lars Andersson skriver imidlertid: "Efter det Helige Landets bibliska orter var de främsta resmålen Rom med Petri och Pauli gravar och Santiago de Compostela, där stoftet av Jacob den Äldre ansågs vila." Hva man kan si om Nidaros, er at i middelalderen må det ha vært det nordligste valfartssted.⁶

Jeg har merket meg at Lars Tangeraas nevner Sigurd lagmann som førte en bjelke med tre liljer over og en under bjelken, og hvor våpenet var på hans gravsten i Ullensvang kirke nær Aga. Videre nevner han lagmann Sigurd på Rande som førte en sparre hvorpå langs de øvre sider ligger to halve liljer og med en lilje under sparren. Tangeraas stiller spørsmål om de to lagmenn kan være samme person. Han nevner at Sigurd på Rande er omtalt som Sigurd Ormsson. Men i følge gravstenen i Ullensvang kirke, er Sigurd på Aga sønn av Brynjolv. Altså er det snakk om to forskjellige personer. I sin velskrevne biogra-

fi over Sigurd Brynjolvsson i Norsk Biografisk Leksikon, nevner Erik Opsahl overhodet ikke Sigurd på Rande.⁷

I min artikkel om den eldste personheraldikk i Norge omtales begge disse våpen. I seglet til Sigurd Ormsson er sparren belagt med stjernelignende figurer, mens de mangler i våpenet i våpenboken fMs 10a i Universitetsbiblioteket i Trondheim. Kanskje er "stjernene" ment som en form for damascering.

Noter

1. L. Tangeraas: Kritisk gjennomgang av norsk middelalderheraldikk, i *Heraldisk Tidsskrift* 8:80, 1999, s. 425-444.
2. O. C. Carstens: Det Norske Vaabens Opkomst og Forandringer bestemte og dets Skjoldmerke forklaret ved Sigillers, Mynters, gamle Breves og historiske Efterretningers Hielp, i *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Skrifter 1781*, s. 156-209; S. T. Achen: De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen. Våbenbøger og løver, i *Heraldisk Tidsskrift* 2:20, 1969, s. 441-443.
3. H. Trættemberg: De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen. Norge, Island, Man og Orknøylene, i *Heraldisk Tidsskrift* 2:20, 1969, s. 450-467; H. Fett: Studier over middelalderens norske sigiller, i *Foreningen til norske fortidsminnesmærkers bevaring. Aarsberetning 1903*. Kristiania 1904, s. 65-106. Her nevnes rytterseglene til Håkon Håkonsson og Magnus Lagabøter.
4. C. Krag: Olav 2 Haraldsson den hellige, i *Norsk biografisk leksikon*. Bd. 7. Oslo 2003, s. 116-118; L. R. Langslet: *Olav den hellige*. Oslo 1995, s. 89.

5. S. Bagge: Den heroiske tid – kirkereform og kirkekamp 1153-1214, i *ECCLESIA NIDROSIENSIS 1153-1537. Søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*. S. Imsen (red). Trondheim 2003, s. 51-80; *800 års jubileet for opprettelsen av den norske kirkeprovins 1153-1953*. Katalog over den historiske utstilling. Trondheim 1953, 110 s.ill.
6. L. Andersson: Helgon, vallfart och pilgrim, i *Margrete I. Nordens Frue og Husbond. Kalmarunionen 600 år*. Essays og Udstillingskatalog. København 1996, s. 239-243; B. Lånke: Pilegrimsvandring – en reise mot det hellige, i *Kilden og veiene. En praktisk pilegrimsteologi*. B. Hardeberg og Ø. Bjørdal (red.). Trondheim 1999, s. 67-92. Boken har en litteraturliste over pilegrimslitteratur; J. G. Davies: *Pilgrimage yesterday and today. Why? Where? How?* London 1988, 274 s. ill.
7. Se note 1; H. Nissen: Den eldste personheraldikk i Norge, i *Heraldisk Tidsskrift* 9:88, 2003, s. 321-353; E. Opsahl: Sigurd Brynjolvsson på Aga, i *Norsk biografisk leksikon*. Bd. 8. Oslo 2004, s. 199-200.

Résumé

Lars Tangeraas écrit ce n'est qu'après 1280 que le roi norvégien Eirik Magnusson, le fils du roi Magnus Håkonsson, portait pour la première fois le lion dans les armoiries royales norvégiennes, et que ses armoiries sont les "contre armoiries" des armoiries du roi écossais.

C'est incorrect.

Dans le manuscrit islandais Morkin-

skinna l'aîné d'environ 1220, on lit que le roi norvégien Magnus Berrføtt (aux Pieds nus) dans un combat en Irlande (1103) où il fut tué, portait un écu rouge avec un lion d'or. L'historien islandais Snorri Sturluson (1179-1241) dans son oeuvre L'histoire des rois de la Norvège, rédigée vers 1230, mentionne aussi l'écu rouge avec le lion d'or de Magnus Berrføtt. Il écrit aussi que le roi portait un surcot rouge avec un lion d'or. Evidemment c'est un anacronisme, mais il indique que le roi norvégien pendant les années 1220-30 portait de gueules au lion d'or. Le roi Håkon Håkonsson portait dans son sceau équestre (1247-48) un lion. Il avait aussi un sceau équestre (1243) avec une corde de soie, rouge et jaune. Son fils le roi Magnus Håkonsson portait dans son sceau équestre un lion (1265), et avec une corde de soie, rouge, jaune et verte.

Les armoiries de Eirik Magnusson ne sont pas les "contre armoiries" du roi écossais. Eirik Magnusson a placé l'hache dans ses armoiries pour marquer qu'il était le vassal de Saint Olav, le roi éternel de la Norvège.

Tangeraas écrit aussi que le roi Magnus 5 Erlingsson (fils de Erling Skakke) fut couronné par le cardinal Nicolas Breakspear (Adrien IV, pape de 1154 à 1159) en 1154. Mais Erling est né deux ans plus tard, en 1156. Élu en 1161, il fut sacré par l'archevêque de Nidaros, Eystein (1163). Tandis que l'Église tentait de mettre la Royauté en tutelle, il fut détrôné par Sverre (1180) et tué à la tête d'une armée danoise en tentant de reprendre son royaume en 1184.

Heraldica varia

Kongresscharm i Brugge

Brugge – det måste vara önskedrömmen för varje arrangör av heraldiska kongresser! En liten koncentrerad stad i Europas mitt med välgörande bilfritt centrum. Ståtliga palats med stora salar samlade kring ett par torg invid varandra. En överflödande offentlig heraldik på slott och borgarhus, i kyrkor och krogar, på flaggstänger och bussar. Tiotals större och mindre hotell och härbärgen också de på gångavstånd från kongresslokalerna.

Men först en liten språklektion. *Den 26 internationella genealogiska och heraldiska kongressen den 6 – 11 september 2004 i Brugge* arrangerades av Flamländska gemenskapen i Belgien. Detta är en myndighet som företräder Belgiens flamländska befolkning, den som talar holländska. Brugge är stadens namn på holländska, Bruges på franska (och med annat uttal på engelska), Brügge på tyska och Brujas på spanska. Alla dessa språk har tidtals talats i staden och gett den sin prägel. I dag söker man förgäves se eller höra franska – en fråga på detta språk bemöts undantagslöst med ett svar på engelska. Brugge är huvudstad i provinsen Väst-Flandern. – Och slutligen var det tredje gången Belgien stod värd för en heraldisk kongress.

Det flamländska heraldiska rådet – jo, det finns två sådana också – framstod som kongressens praktiska arrangör med ledamöterna *Luc Duerloo*, docent vid Antwerpens universitet som president och *André Vandewalle*, stadsarkivarie i Brugge, som generalsekreterare. Förutom av sedvanliga heders- och vetenskapskommittéer biträdde arrangörerna av en stor stab flitiga frivilliga medarbetare.

Kongressen räknade denna gång med knappa tvåhundra deltagare från 25 länder – ett hanterligt antal. Efter en öppning med härolder i vapenkåpor och en första dag med gemen-

samma föredrag, delade sig kongressen på traditionellt sätt i tre salar, i huvudsak efter språk: engelska eller franska.

I allt hölls 50 föredrag, varav nordborna stod för hela sju. Antti Matikkala, Tom C. Bergroth, Nils G. Bartholdy och Per Nordenvall fyllde en förmiddag med ordnar, Steen Clemmensen talade om vapenrullor, Henrik Degerman om studentheraldik (på franska; de övriga på engelska) och Tom Vadholm om Norges heraldiska arv i dag.

En dag ägnades åt exkursioner; man kunde välja mellan Leper och Veurne. Som blivit en vana sedan några kongresser tillbaka ingick en gemensam lunch på kongressplatsen i programmet (och avgiften). En präktig utställning av heraldica ur stadens arkiv och museer "Te Wapen!" hade ordnats av staden i Arentshuis med annex i Vår Frälsare-katedralen. En rikt illustrerad katalog (hft, 80 ss) utgavs samtidigt på holländska. Kongressen hade en eftermiddag "Open dag" i Stadshallen med över 50 utställare av genealogisk och heraldisk information, bl a flere antikvariska bokständer. Och den 3 heraldiska konstsalongen höll ytterligare visning med hantverkare, förläggare, konstnärer och samlare. – I samband med kongressen publicerades en festskrift till den kände belgiske heraldikern Roger Harmignies ära: *Florilegium heraldicac belgicae* (Brussel 2004).

Ett speciellt omnämnande förtjänar avslutningsbanketten i Stadshallen. Ett enda långbord var dukat för ca 150 deltagare i smoking och en sexrätters middag med lokala specialiteter serverades. Stämningen och placeringen verkade överlag vara lyckade och beundrande kommentarer hördes.

Hur skiljde sig Brugge-kongressen från tidigare, som jag många gånger haft äran att anmäla i HT? Ja, först måste jag konstatera att de "gamles" tid nu definitivt är förbi. De stora

namn som var med oss för en generation tillbaka är nu ett minne blott och en ny, bättre skolad generation med förmåga att använda moderna hjälpmedel och med kurage att ställa upp i debatten tar vid. Jag tyckte mig också skönja en förskjutning västerut. Det talrika östeuropeiska deltagandet som inleddes efter sovjetstaternas fall har stagnerat och stannade nu vid fem främst ryska delegater. Dubbelt flere kom från Amerika och de utmärkte sig för stor aktivitet som föredragshållare. Är detta ett tecken på att intresset för kongressens ämnen i Östeuropa blott var passagerat, medan den ofta av oss européer nedvärderade Nya världen är på väg att ta över? Kanske det.

I föredragens vetenskapliga innehåll kan samma tendenser skönjas. Man fjärrar sig från gångna kongressers pseudoinnehåll, privatforskning och oklara ambitioner och rör sig mer och mer mot dagens metodik och heraldikens och genealogins användning som hjälpvetenskaper. Där har också amerikanerna, trots erbarmlig offentlig heraldik, mycket att tillföra. Jag har med flit låtit bli att nämna kongressens officiella ämne. Visst, ett sådant var naturligtvis fastställt, men det var som vanligt en formalitet, som ingen längre minns och ej behöver minnas.

Med tanke på de smakprov i kilt och säckpipa som gavs redan i Brugge bävar man för hur det kommer att bli den 21 – 26 augusti 2006, då den 27 kongressen går av stapeln i St Andrews i Skottland (www.congress2006.com). Vi önskar skottarna lycka till. För dem blir det andra gången. Så hälsar Nils G. Bartholdy, nyvald conseiller i Académie internationale d'héraldique, att två nya nordiska medlemmar antagits: cand.scient. Steen Clemmensen (Farum) och fil.dr. Leif Tengström (Stockholm). Academiens colloquium ordnas den 5 – 8 september 2005 i Petersburg

(vilinbahov@hermitage.ru). Också här är det på plats att uttala ett tilllykke. Många gånger har ryssarna försökt ordna kongress men alltid har något kommit i vägen. Måtte det gå bättre denna gång.

H. Degerman

Nytt heraldiskt register över Sveriges landskap och län

Svenska Riksarkivets heraldiska hemsida – www.ra.se – har den 11 maj 2004 blivit berikad med ett heraldiskt register över Sveriges landskap och län. Registret kommer inom en snar framtid att kompletteras med samtliga kommunvapen, alla nytecknade.

Registret, som finns på Riksarkivets hemsida under rubriken "statens heraldiska verksamhet", är uppbyggt av undertecknad i programmet File Maker Pro.

I registret kan sökas på objektetsnamn eller kategori, dvs. län eller landskap, på ord i vapenbeskrivningen eller på fri text i historiken. Dessutom kan sökning ske även på vapenbild. Om man vet att ett vapen innehåller t. ex. ett armborst eller en stjärna, markerar man dessa och får genom tryckning på sökknappen fram samtliga vapen innehållande dessa bilder. Dylik möjlighet finns i bättre äldre vapenböcker och det underlättar väsentligt i sökande efter vapen. På registersidan finns också en "info & hjälp"-knapp med en kort förklaring till registrets användning samt prisuppgifter – samtliga vapen går att köpa för en billig penning och i utförande som passar bäst till ett visst användningsområde. Från denna sida finns även en länk till "Beställningsformulär" som, efter att ha fyllts i, sänds genom en klickning på sändknappen till Riksarkivets registrator. Beställningen går därefter till det Heraldiska sakområdet för expediering.

I övrigt innehåller våra heraldiska sidor län-

kar till lagar som styr Sveriges heraldiska verksamhet och vapenanvändning, information om Sveriges flagga, stora och lilla riksvapnet, förteckning över heraldiska färger samt en länk till nya offentliga vapen. Alla av Riksarkivet nyritade vapen presenteras från och med år 2001 med bild och vapenbeskrivning.

Närmast planerad utökning av vår hemsida – utom komplettering med kommunvapen – är publicering av en omarbetad "Handledning för kommuner", som kommer att innehålla aktuell och välbehövlig information rörande kommunvapnens praktiska användning.

V. A. Sagerlund

Heraldisk Selskabs elektroniske nyhedsbrev

Nyhedsbrevets første nummer udkom i december 2004 og forventes at udkomme 4-5 gange i 2005.

Medlemmer, som ønsker at modtage det, er velkomne til at sende deres e-mail-adresse til redaktøren, stud.mag. Ronny Andersen, på roand00@student.sdu.dk eller via regulær post til denne adresse: Kongensgade 63, 3. tv., 6700 Esbjerg. Bidrag til nyhedsbrevet af enhver slags modtages gerne.

Heraldisk litteratur siden sidst

At blasonere eller ikke blasonere

Emmanuel de Boos: *Dictionnaire du blason*. 507 sider, 18 plancher, 1132 våbentegninger, fransk-engelsk-tysk-italiensk-spansk ordliste, paperback. ISBN 2-83377-170-1. Éditions le Léopard d'or, 8 Rue du Couëdic, 75014 Paris, 2001. 55,- €.

Théodore Veyrin-Forrer: *Précis d'héraldique*. Ny udgave ved Michel Popoff. 197 sider, 56 plancher, paperback . ISBN 2-03-505050-2. Larousse, Paris, 2000. 23.24 €.

Théodore de Renesse (ved Jan van Helmont): *Dictionnaire de Renesse. Lexique héraldique illustré*. 404 sider, gennemillustreret, ordnet alfabetisk (på fransk), indbundet. ISBN 90-74318-09-6. Editions Jan van Helmont, Louvain, 1994. Dictionnaire de Renesse. 1136 sider. ISBN 90-74318-01-0. Louvain/Luven 1992.

Adolf Maria Hildebrandt (ved Ludwig Biewer): *Handbuch der Heraldik. Wappenfibel*. 19. udgave. 255 sider, illustreret. ISBN 3-7685-7014-7. Verlag Degener & Co., Neustadt/Aisch, 2002.

Claude Wenzler: *Le Guide de l'héraldique* (anm. Martin Sunnqvist, Heraldisk Tidsskrift 86:286, 2002).

Lars C. Stolt og Jan Raneke har i tidsskriftets numre 87 og 88 en fredsommelig lille meningsudveksling om god blasoneringsskik. Det bliver hverken første eller sidste gang, at de samhørende emner, blasonering og heraldisk formgivning, bliver sat til diskussion. Der er vel få emner, der som dette kan få de skarpslebne våben frem hos de ellers så fredsommelige og mere eller mindre våbenkyndige heraldikere, formgivere og opdragsgivere.

Specielt logo-designernes anstrengelser kan være noget af en prøvelse for den heraldisk

interesserede, men set i historiens perspektiv, så har selv professionelle heraldikere, f.eks. hos College of Arms i England, gennem tiderne leveret noget frygteligt bras. Uden at gå ind i en nærmere diskussion af betimeligheden af at bearbejde heraldisk udformede kommuneidentifikationer (i daglig tale kaldet kommunevåbener) til den type logoforme udtryk, der er typisk for de seneste hundrede års virksomheder og organisationer, så er transformering fra en udtryksform til en anden en årtusindegammel aktivitet. Selv om der mangler en halvanden hundrede år i det fulde millennium, så tag blot en tur til Malmø og se byvåbenet. Her har man taget en lille del ud af et våbenskjold, og godt nok sat den ind i en ny skjoldramme, men aktiviteten er principielt den samme. Mere direkte kan man nævne den udbredte sammenhæng mellem dele af et våben og det tilhørende hjelmtegn – og vel allerbedst, dannelsen af badges ud fra dele af et våben eller spil på ejrens navn.

Design er essentielt et modefænomen og hvad enten der er tale om logoforme eller heraldiske udtryk, så er de altid blevet tilpasset den herskende tidsånd. Som et par eksempler kan man nævne skibet i byen Paris' våben eller det for længst forsvundne fyrstendømme Windischmarks hat, hvis udformning begge skifter med den herskende mode. Omvendt inddrager moderne våbentegnere gerne logoforme udtryk i deres tilpasning af den klassiske heraldik (se f.eks. Peter Gwynn-Jones, *The Art of Heraldry*, 1998, og de moderne delingslinier fra finske heraldikere).

Godt design og god blasonering er ikke kun et spørgsmål om personlig smag – puddelhunde eller løver. Forståelighed og klarhed i udtryk må være det essentielle. Det er de to elementer, der har gjort den klassiske heraldik holdbar gennem snart 1000 år. Det klassiske

formsprog, der mere end noget andet bygger på få kontrasterende farver og få markant kontraherede figurer, har i det store og hele holdt sig fra middelalderens første tiltag og frem til i dag. Der har været – og er stadig – tendenser til overlæsning. Men bort set fra våbener fra det lange 1700-tal er heraldikken næsten fri for bruskarokkens og efterfølgende perioders krummelurer og overnaturalisering. Til de allerede nævnte to målestokke, forståelighed og klarhed, kan vi vel føje en tredje til. Det er formålet. En lidt overset parameter, men nok så relevant. Hvis man ønsker at have hele sin afstamning og alle sine præstationer med, så må resultatet blive overlæsset og overvældende – og tilstræbt. Ønsker man, og det synes at være hovedtanken hos flertallet af våbendesignere, at give præcise og varige instruktioner om udførelsen, så kræver det plads. Beskrivelsen af et mangedelt skjold med pavillon, et halvt dusin hjelmtegn og et par skjoldholdere kan let fylde en god side. Om den detaljerede beskrivelse så også er tidsmæssig holdbar er en anden sag. Omfangsrige blasoneringer har det med at gå i glemmebogen. Skal identiteten derimod kunne opfattes klart på lang afstand eller prentes dybt hos beskueren, så må våbnet, logoet eller beskrivelsen være kort og koncis. Tilsvarende må den heraldiske beskrivelse, hvis man skal skelne denne fra en blasonering, simplificeres og struktureres, hvis formålet er en sammenligning af våbener eller tabulering af indhold.

Dette indlæg er egentlig en anmeldelse af et par nyere bøger om blasonering, men da de alle har essentielt de samme oversigter over farver og figurer og ofte de samme anekdoter og moraliseringer, så kommer anvendeligheden og brugen af blasonering mere i centrum – samt publikum! Hvorfor dette, jo, i tidsskriftets mange tidligere indlæg om god og navnlig

dårlig praksis er publikum næsten altid underforstået – og uinteressant? Stolt og Raneke er helt ekspertvældets talsmænd, den ene er en erfaren kender-anmelder og den anden en fremragende kunstner (blandt meget andet), som drøfter design, beskrivelse og redigering. Hvilket er helt acceptabelt i den konkrete sammenhæng. Men er blasonering alene til for eksperterne? Ud over de, der har et professionelt eller næsten-professionelt intensivt forhold til heraldikken, er der mange som kun ser den perifer, som historisk, slægtshistorisk eller kunstnerisk interesserede – for ikke at udelukke den i vor foreningsammenhæng oversete gruppe, unge rollespilsinteresserede.

Er blasonering forståelig for den alment interesserede?, kan han og hun se våbnet for sig ud fra de beskrivelser eksperterne leverer?, er blasonering tilgængelig som hjælpemiddel for historikere og kunsthistorikere uden specialviden?, kan heraldiske værker, der kun findes blasoneret læses? Måske, det afhænger nok af skribenten og af sproget! For har vi et anerkendt blasoneringssprog i noget af de nordiske lande? Næppe i Danmark, se blot forskellene mellem Thiset og Wittrup (*Nyt dansk Adelsleksikon*, 1904), Grandjean (*Dansk heraldik*, 1919), Achen (*Danske Adelsvåbener*, 1973) og de nyeste blasoneringer i Danmarks Adels Aarbog og i de officielle kommunevåbener. Sven Tito Achens simple, mundrette beskrivelser forener på bedste vis forståelighed og klarhed.

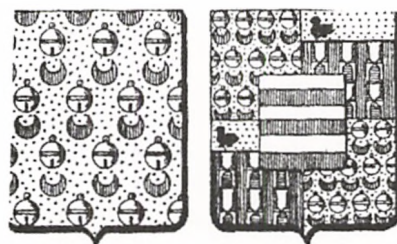
På tværs af vort lille sprogområde, dansk-norsk-svensk, bliver vanskelighederne større. Selv med brug af en tværgående fagorbog (Raneke & al., *Nordisk heraldisk terminologi*, 1988) kan det være svært at følge med. Vi har ikke den lange tradition for teoretisk heraldik, som giver det anglo-francophile område dets tilsyneladende ensartethed i udtrykket. Ens-

artetheden er kun overfladisk, alle har den samme diskussion. Hedder det "i blå en sølv løve .." eller "en gul(d) bjælke i rødt" og skal bægerblade og støvdragere på rosen farvespecificeres? Skal sproget moderniseres eller er middelalderformen mest udtryksfuld? Skal blasoneringen udtrykkes med en standardfigur, (f.eks. en fugl) eller skal den artspecificeres. Men dominerende personligheds praksis og teoritraditionen vejer tungt for de fleste heraldikere. Siden 1300-tallet kan man næsten tælle et større teoretisk værk for hvert 50. år og på en god dag kan man i en større Pariserboghandel finde 5-8 heraldiske håndbøger, hvortil kommer de kortfattede ordlister, introduktioner og blasoneringer i andre værker.

Udbuddet af heraldisk litteratur på de skandinaviske sprog er begrænset, og vil man have fuldt udbytte af den store mængde værker, som udgives i udlandet, er en eller flere, og gerne multiprogede, illustrerede heraldiske ordbøger nødvendige. De store standardordbøger er utilstrækkelige, selv om de har forbavsende meget med. De fem titler, der er nævnt i hovedet på denne anmeldelse er alle glimrende oversigter over henholdsvis fransk og tysk praksis og terminologi. Hildebrandt's tyske klassiker er langt den bredeste i sine rammer,

men svag, ja reelt utilstrækkelig som ordbog og praktisk hjælpemiddel til læsning af tysk heraldisk litteratur. Den er uvurderlig som introduktion til de fleste aspekter af anvendt heraldik, og nyttig som oversigt også over skandinaviske forhold – og bør have sin plads på enhver heraldikers hylde. For de blot lidt fransk-kyndige kan Wenzler's lille og meget billige (12 €) håndbog anbefales. Som allerede omtalt af Martin Sunnqvist er den brugbar følgesvend til læsning af fransksprogede og en del ældre engelske blasoneringer. Men forvent ikke at få tiltalende figurtegninger eller farvekombinationer, det er en ren brugsbog. Veyrin-Forrers bog hører til samme gruppe, med skematiske figurtavler og lidt mere snakkende tekst. Den er knap så brugsegnet, men har pænere figurtegninger og et par ret sjældne supplerende illustrationer, bl.a. prins Oluf's gravmæle i Roskilde Domkirke. I tilgift har den en kortfattet, men udmærket international bibliografi af Michel Popoff.

For de mere intensivt arbejdende er Helmonts genudgivelse af Renneses 2-binds nøgle til Rietstaps monumentale oversigt over europæiske våbener en mulighed. Selve dictionnairen er med sine over 1000 sider henvisninger kun til nytte for erfarne Rietstap-brugere,

Forskellige forslag til blasonering på fransk af Anglure-våbenet.

men bind 2 *Léxique illustré* er en af de nemmeste håndbøger at bruge. Den er ordnet alfabetisk, men tegningerne er så store og klare, at man ofte kan finde det man søger ved simpel gennembladning. Og da sprogbrugen i engelsk heraldik stadig er franskspræget vil vanskelige termer kunne opklares her. For at få tilsvarende på engelsk må man søge til Parkers klassiske værk, der i øvrigt kan findes på internettet. De nyere (f.eks. Stephen Friar, *A new Dictionary of Heraldry*, 1987, anmeldt i *Heraldisk Tidsskrift* 62:100, 1990) hører som Veyrin-Forrer til introduktionsværkerne.

Min personlige favorit er våbenbogsspecialisten Emmanuel de Boos' *Dictionnaire du Blason*. Den er ret dyr, men omfangsrig, sagligt velfunderet og omfattende. Hoveddelen er på fransk, alfabetisk ordnet med kommentarer til de valgte termer. For hver term gives også de tilsvarende betegnelser på fire andre sprog og et eller flere eksempler med fuld fransk blasonering og aftegning af originalvåbenet. De 1132 våbener er taget fra et meget bredt udvalg af middelalderlige våbenbøger, segl og ældre og moderne bygningsdekorationer. De tilhørende ordlister (fremmedsprog-fransk) er korte, men væsentlige. En liste over de citerede familier og personer er et interessant supplement. For middelalderfanatikere, som undertegnede, er den et uvurderligt supplement til Gerard Brault *Early Blason* (Boydell Press, 1972/1997) og langt bedre end baron Stalins korte *Vocabulaire-Atlas Héraldique* fra 1952 (der også findes på Internettet).

Men som nævnt ovenfor, en ting er at have hjælpemidlerne til forståelse, det væsentlige er at bruge det heraldiske materiale. Hovedparten af ejerne kan ikke længere protestere over blasoneringen af deres våbener. De er for længst døde, eller det er organisationer og myndigheder, hvor ejerskabet er overgået til andre end

opdragsgiverne. Det er fornuftigt at blasonere et moderne våben med de betegnelser, som angiver ordspil og associationer – og i særlige farver og placeringer. Men sjældent nødvendigt at udpensle alle detaljer. Man kan tillægge farven på løvens krone eller ørens klør særlig betydning, men hvor relevant er det – og vil det blive respekteret i andres gengivelser? Når vi taler om middelalder-, renaissance- eller barokheraldik er petittedetaljer åbenlyst forkerte og overfortolkede. Det samme må siges om mange oversættelser fra tilblende til blason og tilbage til billede. De mange siddende fugle med sammenfoldede vinger kan tolkes efter forgodtbefindende og er blevet det. Falke bliver til ravne og papegøjer til solsorte eller lærker – afhængig af heraldikerens viden og billedets størrelse. Ulve bliver til ræve eller hunde og lossen til en løve. Min ven, de Boos, hvis viden jeg har stor respekt for, er mester for et par eksempler på dette, og han er langt fra alene. Der kan findes eksempler i alle de ovennævnte bøger. Også selve blasoneringen varierer fra person til person. Selv om eksemplet, Anglure, er på fransk, så er variationen indlysende – og den varierer også for den samme person. Forfatterne er så fremragende heraldikere som Paul Adam-Even, Michel Popoff, Jean-Claude Loutsch og Emmanuel de Boos.

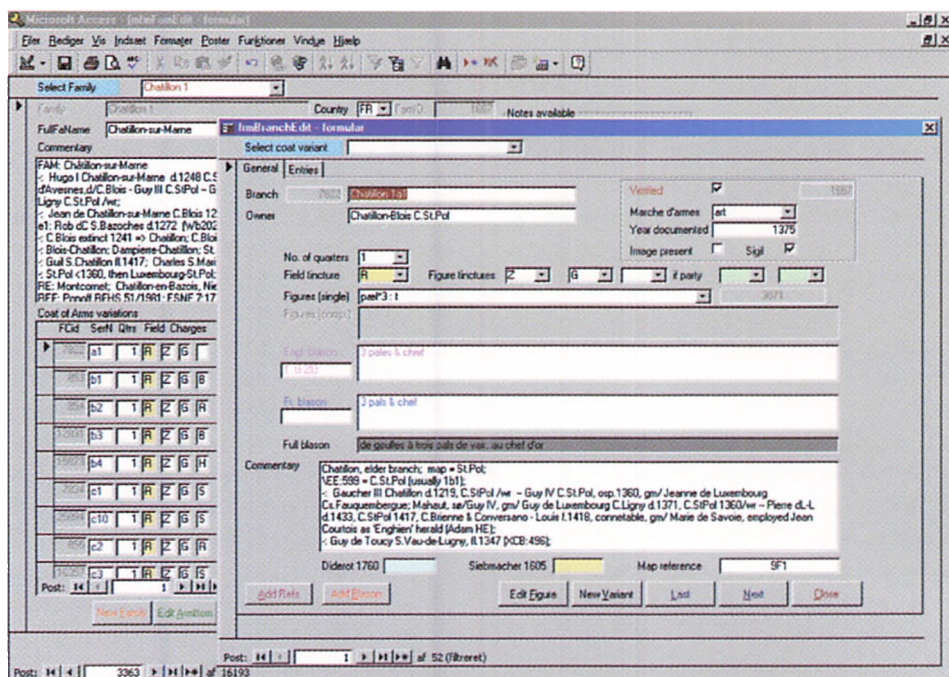
Jesper Waslings korte orientering om *Svenska Heraldiska Föreningens* database over borgerlige (ofrålse) våben viser med al tydelighed et af nøgleproblemerne ved selv forkortede udgaver af den almindeligt anvendte blasonering: den er ikke søgbar (*Heraldisk Tidsskrift* 88:375-377). Så kan man ikke slægtsnavnet, så må man søge side op og side ned. En anden mulighed er at skære ind til benet og kun angive hovedfigurene, deres placering og farver. Et par klassiske eksempler er *Papworth's Ordinary* fra 1874, den nye *Dictionary of British*

Arms (1992 og 1996, 2 bind mangler) og i Danmark, Achen, *Danske Adelsvåbener – en heraldisk nøgle* (1973). Enhver god moderne udgave af en våbenbog indeholder ligeledes en heraldisk nøgle. Men de er alle trykte udgaver og kræver gennembladning af adskillige sider før man finder det søgte. Der er nogle få tilløb til søgbare heraldiske nøgler på Internettet, men så vidt vides ingen bredt brugbare. Men computerteknikken gør det muligt at forene en simpel nøgle med såvel fuldt detaljeret blasonering og billedfremstilling – men det fylder.

Som Wasling har jeg arbejdet en del med at anvende Microsoft's Access database til at holde orden i en stor mængde heraldika. Det kan lade sig gøre at gruppere efter hovedfigurer og undergrupper med angivelse af farver og brisurer. F.eks. som i *Dictionary of British*

Arms: Deer (buck, hart &c); Az stag lodged Arg; Roedeer passt; o.s.v. Men denne form gør det svært at tabellere fortløbende. Man er som DBA's teknikere har valgt det, nødt til at have en underliggende kompleks numerisk struktur til at holde orden i materialet – og det er for tungt til daglig brug.

Med kun lidt tab af orden kan man vælge en anden vej. En simpel numerisk, men skjult, hovedstruktur, der angiver hovedgrupperne. Dernæst kan man adskille figurer og farver og standardisere beskrivelsen. F.eks. "BHR: løve & skråbjælke" for "i blå, en sølv løve, herover en rød skråbjælke". Alle farvevarianter kan let findes ved at indtaste "løve & skr.". Det fungerer godt med den simple komposition, der findes i middelaldervåbenerne. Og det er næsten lige så nemt med flerdelte våbener. Det

Opslag på Châtillon i Access databasen over våbenbøger, familier og våbenvarianter.

ligger noget tungere med de overlæssede barokvåbener.

I praksis er det blevet til en endnu simplere kode med tilhørende oversættelse til fremmedsprog. Det skyldes at hovedformålet er at have et hjælpemiddel til at analysere våbener i middelalderlige våbenbøger og sekundært, med tiden at få dannet en anvendelig nøgle over middelaldervåbener med kommentarer og referencer til segl, gravstene og genealogi. Målgruppen er international – og sproget skal derfor være engelsk og fransk. Det fungerer og databasen omfatter indtil videre 70 våbenbøger med 57000 skjolde og bannere fordelt på 14000 familier og 24000 våbenvarianter.

Når man, som i eksemplet Châtillon familien, skal holde styr på 180 skjolde fordelt på 52 våbenvarianter, er man nødt til at simplificere blasoneringen. Men databasen giver også mulighed for at danne og udskrive en fuld blasonering, hvis det skulle være ønskeligt.

Så min personlige konklusion er at en god blasonering er kontekst-bestemt. Den bør selvfølgelig være entydig, men næppe specificere mere end det minimalt nødvendige. Man kan ikke beskytte sig mod dårlige eller uvidende kunstnere. De gode vil kunne skaffe sig den nødvendige viden fra bøger som de oven for nævnte – og fra studier af praksis i våbenbøger, samlinger og bygningsdekorationer.

Steen Clemmensen

Kirkelig heraldikk III

Giulio Zamagni: *Il Valore del Simbolo. Stemi, simboli, insegne e imprese degli Ordini religiosi, delle Congregazioni e degli altri Istituti di Perfezione*. Cesena 2003. Società Editrice "Il Ponte Vecchio". 190 sider. 16 farveplansjer, gennemillustreret sort/hvitt. ISBN 88-8312-353-0. Pris 20 €.

Denne italienske boken er et interessant supplement til den foreliggende litteratur som beskjefter seg med kirkelig heraldikk generelt og heraldikk i den katolske kirke spesielt.

Foreliggende verk er en grundig gjennomgang av katolske kirkelige ordner, selskap og institusjoner. Gjennomgangen følger inndelingen fra Den Hellige Stols statskalender *Annuario Pontificio* som gir følgende inndeling:

- a) Ordini religiosi
- b) Congregazioni
- c) Società di vita apostolica

De ulike ordner, kongregasjoner og selskap er systematisk behandlet med italiensk og latinsk navn, samt forkortelse, våpen eller emblemer som har vært eller er i bruk, blasonering og kort historikk. Som oftest finnes stiftelsesåret, virkesteder og evt. tidspunkt for når ordenen etc. ble oppløst, sammenslått eller ekstinkt med blant opplysningene i historikken.

De gjengitte våpen og emblemer representerer et utall stilarter og tidsepoker, og gir i så måte en meget god innsikt i de ulike kvalitets- og motebølger som heraldikken har vært utsatt for gjennom århundrene.

Dette er en gullgrube i forhold til spørsmål om hvilke heraldiske eller andre emblemer en meget stor del av de katolske ordner, kongregasjoner eller selskaper benytter eller har benyttet, samtidig som det avklarer hvilke navn som er offisielle. En utmerkt bi-effekt er at opplysningene og registrene i denne bok også vil gi den interesserte leser en sterk indikasjon om en orden som omtales i media eller på annen måte er en reell katolsk orden eller ikke. Boken har avslutningsvis et lite heraldisk leksikon og et register over samtlige ordner, kongregasjoner og selskap som er behandlet. Det er i det store og hele en nyttig liten bok, uansett om leseren behersker italiensk.

Kaare Seeberg Sidselrud

Alltfler utmärkelser i ett krympande försvar

Uniformsreglemente för Försvarsmakten (UniR FM) 2003 års utgåva, 312 sidor, ill, kvarto, Stockholm 2003, pris: 175 SEK.

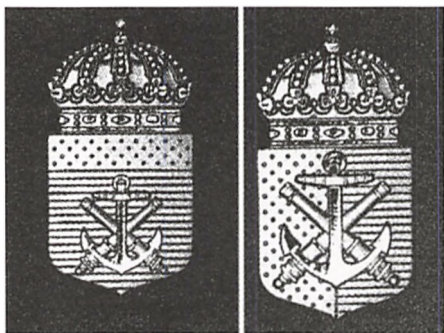
Svenska försvaret, som tidigare varit mycket återhållsamt då det gäller tjänstetecken och utmärkelser på uniformerna, excellerar numera med mängder av förbandstecken, tjänstgöringstecken, facktecken, utbildningstecken och medaljer. Detta framgår av 2003 års uniformsreglemente och sker just som försvaret skärs ned till ett minimum. Det verkar som om man vill kompensera försvarets minskande storlek och styrka med en emblematisk explosion.

En ur heraldisk synpunkt negativ nyhet är att man på vissa tjänstgöringstecken av gulmetall,

t ex för Sydkustens och Ostkustens marinbaser (ill 1), infört skraffering, som ju endast skall förekomma som information i svartvita avbildningar och inte i dekorativt syfte. För att i vapen av metall skilja fälten i en sköld åt har man ju möjlighet att i stället låta ett av fälten vara upphöjt, blankt eller matt.

Genom att så gott som alla i försvaret nu skall bära baskermössa, har införts en stor mängd baskertecken. Denna fäbless för baskerar är obegriplig. Själv förknippar jag denna missklädsamma och svårburna huvudbonad med flickscouter och franska clocharder, men förmodligen tror alla att de därigenom uppfattas som tuffa commando-soldater.

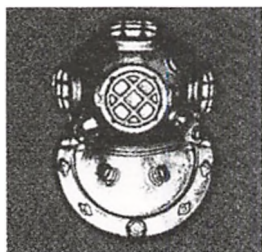
Tunga dykare och röjdykare har fått särskilda utbildningstecken (ill 2 resp 3), medan attackdykare får nöja sig med kustjägararnas treudd (ill 4) och rekdykare fortfarande saknar tecken. (Inofficiellt förekommer emellertid att

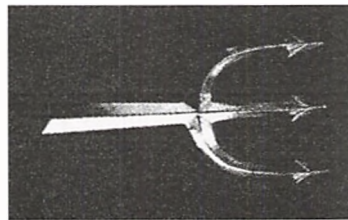
Ill. 1

Ill. 3

Ill. 2

Ill. 4

III. 5

attackdykare modifierat treudden genom att böja in de yttre uddarna.) Den förr mer eller mindre hemliga underrättelse- och säkerhetspersonalen utmärks numera med både tjänstgöringstecken (ill 5) och utbildningstecken. Till och med den höghemliga Särskilda Skyddsgruppen (SSG) har fått ett maffigt utbildningstecken över höger bröstficka.

Fantasin flödar alltså då det gäller att komponera nya emblem, och Sporrang torde ha gyllene tider. Men då det gäller marinens sonarofficerare tryter tydlig fantasin. De har nämligen fått hålla till godo med ett äldre märke: flygarmärke m/76, avsett för flygbesättningar utom själva flygföraren.

Observera att uniformsreglementet inte upp-tar den vildvuxna floran av mer eller mindre halvofficiella förbandstecken av tyg som bäres på fältuniformen, tidigare kallade tilläggstecken (jmf Heraldisk Tidskrift nr 74, s. 194ff).

Vidare kan noteras att den dalahäst i miniatyr som hemvärnsmän från Dalarna bär till uniform – till och med i högvakt – innebär ett brott mot reglementet.

Något som drar ett visst löje över uniformsreglementet är att man anlitat två mannekäng-er, som i flera fall är för unga för de befattninghavare de skall föreställa och som dessutom står och flinar. Man erinrar sig därvid ett gammalt reglemente för regementstrumsla-

gare, som föreskrev att denne skulle ha ett bestämt ansiktsuttryck.

Lars C Stolt

Känt genealogiskt verk som nu fått heraldiskt stuk

Svenska släktkalendern 2003, red: Magnus Bäckmark, Almqvist & Wiksell International, 462 sidor, ill, oktav, klotband, Stockholm 2003, ISBN 91-22-02008-X, pris: 619 SEK.

Den 29:e årgången av denna genealogiska kalender har fått en heraldisk anknytning, genom att redaktören Magnus Bäckmark även är heraldiker. I den mån de 66 medtagna släkterna är vapenförande upptas nämligen även deras vapen i blasonering och bild. Det gäller de 14 släkterna *Bolin* (fr *Landvetter*), *Bratt* (fr *Brattfors*), *Gyllensporre*, *Hammar II* (fr *Göteborg*), *Hebbe*, *Koch* (*Uddevallasläkten*), *Lindman* (fr *Lindrum*), *Lönnermark*, *Qvarner*, *Rur*, *Sumqvist* (med *Ranviken*), *Wanby*, *Wirsén* (*Kristdala-grenen*) och *Åkerman* (*Stockholmsläkten*).

Då det gäller *Bolin* rör det sig om det vapen (ill 1) som de ryska kejsrerliga hovjuvelerarna,

III. 1

bröderna Edvard och Gustaf Bolin erhöll vid det ryska adlandet 1912. Någon nu levande efterkommande till bröderna synes icke finnas, och vapnet är därför obsolet. Vapnet är talande genom den i cirkel lagda bolinen, som omger en fyrkantig ädelsten, omsatt av fyra runda ädelstenar.

Släkten Lindman för två skilda vapen. Efterkommande till amiralen och statsministern Arvid Lindman för dennes serafimervapen (ill 2), tillkommet senast 1916, då det uppmålades av David Friefeldt. Övriga släktmedlemmar för sedan 1999 ett annat vapen (ill 3): I fält, delat i blått och guld, en lind inom en bärd, allt av motsatta tinkturer. I kresten en uppstigande

III. 2

III. 3

blå varg med röd beväring, i höger tass hållande en lindkvist av guld med tre blad. Val-språket betyder "Ur släktens stam skall framtid spira".

De 15 vapenbilderna är fint tecknade av Magnus Bäckmark, och förhoppningsvis kommer det heraldiska tillskottet till släktkalendern att öka det heraldiska intresset hos släkterna generellt.

Lars C Stolt

Heraldisk okunnighet i historiebok

Bengt Liljegren: *Regenter i Sverige*, Historiska Media, 117 sidor, oktav, pappband, Stockholm 2004, ISBN 91-85057-34-7, pris: 220 SEK.

Hur länge skall man tolerera att historiska rön nonchaleras i populärhistoriska framställningar. Vi får tydligen fortfarande finna oss i att det svenska trekronorsvapnet förklaras vara infört av Albrekt av Mecklenburg, senast i boken *Regenter i Sverige*, där Bengt Liljegren kallar denne för "kungen som införde det svenska lilla riksvapnet tre kronor". I detta hänseende sällar sig Liljegren till "populärhistorikerna" Herman Lindqvist och Jan Guillou.

Läsarna av *Heraldisk Tidsskrift* vet att den tes definitivt torpederades på den 15:e internationella heraldikkongressen 1982 i Madrid, då upptäckten av Magnus Erikssons vapen i en frilagd vapenfris i kardinalens av Bayonne palats i Avignon 1336 presenterades. Det uppseende som detta förhållande, som för övrigt beskrevs i den av just Historiska Media 2001 utgivna boken *Heraldiken i Sverige*, väckte för 22 år sedan har tydligen ännu inte nått fram till våra populärhistoriker.

Till denna uppseendeväckande upptäckt kom det märkliga förhållandet att forskarna

inte tidligere noteret att redan före avtäckningen av denna vapenfris kung Magnus vapen fanns avbildat även i vapenrullan *Ingeram-Codex* för hertig Albrecht VI av Österrike från åren 1452-59. Detta blev uppenbart då denna vapenrulla utgavs av trycket 1986. Där tillskrives för övrigt trekronorsvapnet redan Magnus Ladulås på 1200-talet.

Att påträffa heraldiska fel i litteraturen är tyvärr ganska vanligt, men en så felaktig uppgift om en så central fråga som svenska riksvapnets ursprung finns det absolut ingen anledning att tolerera.

I boken beskrives på vardera en sida och avbildas, i den mån porträtt föreligger, Sveriges alla regenter från Erik Segersäll till Carl XVI Gustaf på ett trevligt sätt. Den felaktiga uppgiften om riksvapnet gör emellertid att man blir osäker på övriga uppgifter i boken.

Lars C Stolt

Ordnung muss sein

Peter Kurrild-Klitgaard: *Knights of Fantasy. An overview, history, and critique of the self-styled 'Orders' called 'of Saint John' or 'of Malta', in Denmark and other Nordic countries*, Centre for Chivalric Studies, Turun yliopisto (Åbo akademi), Italian kielen ja kulttuurin julkaisu n. 13, Turku 2002, ISBN 951-29-2265-7, 71 sider, kan købes ved henvendelse til centrets leder, professor Luigi G. de Anna (deanna@utu.fi), 10 €. – Peter Kurrild-Klitgaard: *Self-styled Knights "of Saint John" and "of Malta" in the Nordic Countries*, i: *Anales Melitenses I, Academia Melitense Hispana* (c/ Quintana, 28, E-28008 Madrid), Madrid 2004, ISBN 84-933019-3-0, s. 493-508.

Som bekendt hører heraldik og ordensvæsen sammen. De fleste oversigtsværker om heral-

dik indeholder et afsnit om især de ældre ridderordener, deres historie, insignier, emblematik m. v. Ordenstegn kan kombineres med våbenskjolde, karakteristiske ordenskors indgår undertiden som skjoldfigurer eller er placeret bag skjoldet og fungerer generelt som badges.

Der findes en række organisationer, der mere eller mindre tydeligt bruger navne på eksisterende eller historiske ordener uden at være det. Heraldikeren har behov for at kunne kende forskel på ridderordener i egentlig forstand og dem, der savner de førstnævntes legitimitet. Desuden kan det være af psykologisk interesse at studere fænomenet. I 1900-tallet opstod en række uofficielle "ordener". Ved deres brug af våben, segl og insignier imiterer nogle de historisk funderede og officielt anerkendte ordener, der har deres udspring i korstogtidens Johanniterorden: *Sovrano Militare Ordine Ospedaliero di San Giovanni di Gerusalemme detto di Rodi e di Malta* (Malteserordenen) med et hovedsæde i Rom, der betragtes som en suveræn stat, og med medlemmer i en lang række, især katolske lande; den tyske Johanniterorden eller *Die Balley Brandenburg des ritterlichen Ordens St. Johannis vom Spital zu Jerusalem* med grene i bl.a. Finland; *Johanniter Orde in Nederland*; *Johanniterorden i Sverige*; *The Most Venerable Order of the Hospital of Saint John of Jerusalem* i United Kingdom og med medlemmer i den engelsktalende verden. De fire sidstnævnte johanniterordener har dannet en sammenslutning, Johanniteralliancen, der sammen med Malteserordenen vil sikre respekten for deres historiske oprindelse. Flere af disse officielle johanniterordener bærer stadig præg af deres aristokratiske fortid.

I sin lille bog *Knights of Fantasy* giver Peter Kurrild-Klitgaard en såvel historisk som aktuel

oversigt over, hvad der findes af selvbestaldede "johanniterordener" i Danmark og andre af de nordiske lande. Især deres ydre kendetegn, der til forveksling ligner de officielle ordeners, bør heraldikeren være opmærksom på. Sidste sommer så undertegnede på en udstilling i Esrom Kloster i Nordsjælland om middelalderligt ridervæsen eksempler på en uofficiel johanniterordens insignier og ordensdragt, som den almindelige beskuer næppe kunne kategorisere. Nogle af de omtalte "ordener" tiltrækker folk med hang til at benytte selvopfundne adelsstitler og bruge våbener med diverse rangattributter. Bogen indeholder en del personnavnestof.

I 2002 blev der i Spanien dannet et maltesisk videnskabsakademi, *Academia Melitense Hispana*, til fremme af studier i Johanniterordens historie og indflydelse samt tilgrænsende emner. Peter Kurrild-Klitgaard er *académico correspondiente* og har i første bind af akademiets årbog redegjort for eksistensen af "self-styled orders" i Norden, herunder også den såkaldte "St. Lazarusorden". Den påstår at være en fortsættelse af en fransk orden, der vitterligt har eksisteret. Denne blev imidlertid i sin tid udtrykkeligt ophævet af den franske konge Ludvig XVIII. Den nuværende "Lazarusorden" med insignier, der ligner den historiske ordens, stammer reelt fra ca. 1910. Peter Kurrild-Klitgaard omtaler også en "tempelridderorden" med påståede historiske aner, der navnlig har medlemmer blandt svenske officerer. Den historiske Tempelherreorden blev grundigt ophævet i 1312 af paven. I Sverige har Försvarsmakten tilladt officerer at bære de to nævnte "ordeners" insignier på uniformen. Det sætter denne myndigheds dømmkraft i et ejendommeligt lys.

Det skal tilføjes, at de forskellige kategorier af ordener bedriver velgørenhedsarbejde.

Nils G. Bartholdy

Sådan skal det gøres!

Emmanuel de Boos & al.: *l'Armorial le Breton*. Faksimile i naturlig størrelse med analyse og kommentar i et bind, 247 sider, heraf 79 farveplancher, indbundet. ISBN 2-85056-792-2. Somogy éditions d'art & Centre historique des Archives nationales, 2004, Paris. 39 €.

Små sprogområder har det svært, når der skal udgives skrifter, som primært henvender sig til en begrænset kreds. Men i stedet for at begræde dette triste faktum, må man hellere glæde sig over, at et snævert interesseområde, som heraldikken jo er, når det kommer til stykket, kan blomstre i andre sprogområder. Det gør den i Frankrig, hvor der gennem de seneste år har været 4-5 udstillinger med et heraldisk hovedindhold og hvor der udkommer et halvt dusin bøger om heraldik om året. Det afspejler en vel vedligeholdt interesse på kulturinstitutioner såvel som i befolkningen, der jo er kundefundlaget for forlagene.

Antallet af heraldiske middelaldermanuskripter i privat eje kan efterhånden tælles på få hænder. Det er glædeligt for både forskere som alment interesserede, der ellers ikke har mulighed for at stifte bekendtskab med det faktiske materiale. Private ejere er ofte ikke meget for at lukke forskere ind af angst for at offentliggørelse – selv i ren tekstform – vil mindske værdien af deres investering eller formue. Derfor bør man glæde sig hver gang museer, biblioteker eller arkiver finder penge til at købe de resterende privatejede bøger. Og ikke blot glæde sig, men være begejstret, når køberen oven i købet er så stolt over anskaffelsen, at manuskriptet umiddelbart efter udsendes i kommenteret faksimileudgave. Det er tilfældet for *Le Breton* alias *Montjoie-Chandon* våbenbogen, som det franske nationalarkiv købte i februar 2004 og som lå færdigtrykt

i december samme år. At CHAN så havde håbet på en udgivelsesdato i juli skal ikke lægges nogen til last. Nationalarkivet kunne udnytte, at der allerede forelå et udkast til en tekstudgave, men når ambitionerne vokser, så går tiden hurtigt. At denne pragtudgave desuden er urimelig billig, gør kun glæden større.

Det omfattende arbejde med at identificere de enkelte våbener og analysere manuskriptets komplekse sammensætning er båret af fransk middelalderheraldiks utrættelige arbejdshest, Emmanuel de Boos, med bidrag af Marie-France Damongeot (codicologisk analyse) og Francoise Vielliard (Troja-legenden). Det har ikke været nogen let opgave, men det er lykkedes holdet at personrelaterede hovedparten af våbenerne, kommentere bærernes levned og dokumentere dem med en omfattende bibliografi. I tilgift er det et af de bedste sæt eksempler på, hvor vanskeligt det kan være at analysere en middelaldervåbenbog – og på de mange faldgruber, der er, når en våbenbog kun findes i en sen afskrift.

Som den findes i dag er bogen indbundet i 1640'erne af den daværende franske chefherold, Hector le Breton dit 'Montjoie-St.Denis', men dens pergamentark har været gennem mindst to tidligere ombytninger og indbindinger i 1400-tallet, hvor der er føjet nye ark til den oprindelige kerne, mens andre ark er forsvundet. Et kuriøst træk er, at to ark er genbrug af en udraderet retsafgørelse fra 1459. Der mangler originale navneangivelser for 230 af de 580 våbener i hovedsegmentet, men forskellige ejere har tilføjet 120 navne efter princippet "det våben kender jeg", men uden respekt for afsnittets logik, så resultatet er ofte mere vild- end vejledning.

Ud over hovedsegmentet indeholder våbenbogen et ark (< 1290?) med våbener, der til-

lægges den trojanske kong Priamus' sønner i en middelalderroman, en anetavle for en af ejerne, Hector de Flavy (ca. 1470), samt et afsnit (tilføjet af Flavy?), som ændrer våbenbogens struktur til en klassisk senmiddelalderlig opstilling med konger, højadel og almen adel i rangfølge. Et andet afsnit, indeholdende et ekstra sæt konger og våbenet for Pave Calixtus III (1455-1458), minder i form og indhold om Konrad Grünenbergs våbenbog. På de øvrige, oprindeligt blanke, sider er der spredt andre våbener for tidligere ejere og deres familie og bekendte – bl.a. Grünenbergs, en nydelig lille finesse fra de Boos' hånd. Ejervåbener og kuriøse 'forbedringer' dukker også op i hovedafsnittet. Det er jo altid rart at kunne føre sin slægt nogle århundreder tilbage. En veletableret uskik, der også kendes fra bøger i den engelske herold Edward Derings eje. Et par af overmalingerne skyldes helt klart, at våbenerne skulle tilpasses den aktuelle situation.

Hovedsegmentet er ubetvivleligt det mest interessante. Det består af et sæt regionale oversigter over franske adelsmænd, som formentlig er afsluttet i 1293, hvilket passer med den grafiske stil. Personkredsen er i høj grad sammenfaldende med indholdet i *Wijnberghen* og i *Vermandois* våbenbøgerne. Der er med stor sikkerhed tale om de samme personer eller deres børn. Med et sådant 'godt naboskab' i de tre parallelle lister bliver det muligt og overkommeligt at fastlægge begrundede forbindelser mellem våbenskjold og familier, og grave videre i slægtsbeskrivelser, krøniker, segl og dokumenter indtil en lille historie kan skrives sammen. Der er mange sammenfald mellem våbener (og navne) inden for hvert land, så med mindre nutidens redaktør-analytiker har en god fornemmelse af hvilken region, fyrstedømme eller marche d'armes et givet anonymt våben stammer fra, bliver resultatet rent gætte-

værk. *Vermundois* våbenbogen har navne på næsten alle, men både *Wijnberghen* og *Le Breton* har en meget høj andel af anonyme våbener – i mange tilfælde anonyme i begge. Men ud fra dokumentationen og tidsbestemmelserne virker forbindelserne stort set troværdige. Hvorfor de oprindelige forfattere har efterladt næsten halvdelen af deres værk uden navne, mangler vi stadig en god forklaring på. I mange tilfælde kunne de Boos godt have fyldt flere henvisninger til våbenbøger på, men han har (rosværdigt) holdt sig til de mere kendte og/eller tidsmæssigt relevante. Det gør så, at man ikke kan benytte værket som basis for sammenligninger. To våbener kan godt være at finde i en anden våbenbog uden at de begge er refereret i *Le Breton* udgaven. Det gør ikke noget. Mere problematisk, men desværre kun altfor almindeligt, er det, at læseren ikke kan se om det refererede våben er identisk eller en briseret udgave. Kun læsere med stor specialviden og tålmodighed har mulighed for at vurdere værdien af dokumentationen, de øvrige må stole på redaktørens omhu. Det kan man ikke i alle tilfælde, men her er det velbegrunnet.

I sin nuværende form har hovedsegmentet ikke sin oprindelige rækkefølge fra lidt før 1300. I løbet af de (mindst) tre indbindinger er arkene blevet foldet, lagt i læg og/eller sat i rækkefølge i forskellig orden. Damongeot har en fremragende gennemgang af udviklingen, selv om den nok skal læses meget tæt og helst med en blyant i hånden. Resultatet passer heldigvis sammen med de Boos' slutninger, og som han anfører, så kan man rekonstruere den oprindelige våbenbog ud fra disse oplysninger – hvilket han så undlader at gøre. Der er jo ingen grund til at invitere til klø for så lidt.

Det er heller ikke nogen nem opgave, men et bud kunne man godt give. Hovedsegmentet er

Le Breton fo.37, kol.3: 518 Brimieu, 522 Manessier de Conty, 526 Anseau de Cayeux, 520 Regnaut d'Esquennes (Poix) i typisk form fra omkring 1300. – Foto: CHAN.

malet på begge sider af dobbeltark, d.v.s. fire bogsider per dobbeltark af foliostørrelse, 250 x 290 mm. Ser man lidt nøjere på materialet under den synsvinkel viser det sig, at 'forsiden' på et af dobbeltarkene indeholder de nuværende sider 42 (13v) og 39 (14r) med våbener fra Flandern. 'Bagsiden' er siderne 40-41 (14v-13r i den første indbinding, ca. 1420) med våbener fra Brabant. Et par af de øvrige dobbeltark ser ud til at have en tilsvarende struktur. Så med de Boos' observation, at våbenbogen et par steder ser ud til at være skrevet 'i lange linier', hvor rækken går over to sider, kan man foreslå, at 1300-våbenbogen frem til omkring 1420 ikke har været en bog, men et bundt løse ark med 5 rækker à 8 våbener på hver side, hvor hver arkside (evt. et par arkside, men næppe for- og bagside sammen) har været reserveret en regions adel. Kopiering over to sider er sjældnen, men kendt fra f.eks. *Toison d'or – Bergshammar* sammenhængen (Clemmensen, *Heraldisk Tidsskrift* 86:280-281, 2002), og i øvrigt benyttet i det lille 'Grünenberg'-fragment (siderne 6-7, dobbeltark 14a-15b) med 'Douze Pairs de France, som kan være indmalet i en indbundet bog. Resultatet er ikke helt tilfredsstillende, men bringer mere logik til forståelsen af opbygningen.

Eksempelvis har det første ark af Vermandois-subsegmentet (siderne 28-29 eller 7v-8r i et foldet dobbeltark) mange angivelser af navne, mens den anden dobbeltarkside (siderne 34-31 / 12v-11r) er næsten uden navne. Der mangler mindst et dobbeltark, der må have indeholdt personer fra Ile-de-France og fra Artois. 1300-våbenarkene omfatter primært det nordvestlige Frankrig med tillæg af en bunke fra det vestlige (Poitou-Brctagne-Anjou) og en bunke fra det østlige (Champagne-Lorraine-Bourgogne).

Emmanuel de Boos er en meget kompetent, alsidig og flittig redaktør af middelaldervåbenbøger. I 2004 foreligger der desuden den lille *Orléans* og den væsentligt større engelske *Thomas Jenyns'* alias *Queen Margaret's* våbenbog fra hans hånd, og flere er på vej. De er, som de fleste, rene tekstudgaver med begrænset analyse og kommentar. Man må som oftest bøje sig for de økonomiske realiteter, for der er få købere til bøger til firecifrede priser. Men kan man lidt skolefransk er *Le Breton* et urmeligt billigt tilbud på en udgave, der bare er, som den bør være – og kan man ikke fransk er våbenfotoene sikkert de knap 400 kr. værd.

Steen Clemmensen

Carol Hedberg in memoriam

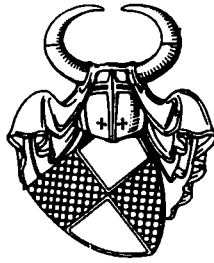
Karl-Gustav Hedberg föddes 1911 i Vasa och avled 2003 i Helsingfors. Ett av hans första heraldiska arbeten var de mästertligt utförda vapenvinjetterna i Gabriel Nikanders och Eino Jutikkalas Säterier och storgårdar i Finland, som utkom mitt under kriget 1939-1942, där Hedberg deltog som bl a kompanichef. Carol Hedberg blev den som mest kom att informera den finlandssvenska minoriteten i Finland om heraldiken och dess möjligheter. Genom artiklar i finlandssvenska årsböcker – som Svenska folkskolans vänner 1953 – och dagstidningar spreds budskapet ut till kommunerna under efterkrigsåren, när kommunvapenfrågan stod på dagordningen. I det prisbelönta verket Kommunvapen i Finland var det Carol Hedberg som stod för den svenska översättningen och arbetet att förenhetliga finsk och svensk terminologi. Hedberg blev också det finlands-

svenska organisationslivets egen heraldiker med talrika fanor och emblem ur sin produktion.

Ett av Carol Hedbergs många heraldiska särintressen var det han gärna kallade "Finlands första vapen", som Gustav Vasa hade gett sin son Johan då denne blev hertig av Finland. Hedberg presenterade det säregna och okända vapnet i flere artiklar. Han var en flitig forskare i Riksarkivet i Helsingfors så långt krafterna tillät.

Till bilden av Carol hör att han var en ivrig mansångare i flere körer. Han var lättsam och glad att umgås med – som sångare ofta är – och delade beredvilligt med sig av sina kunskaper. I Heraldisk Tidsskrifts redaktionsudvalg var han medlem från 1978, tills han 1995 efterträddes av författaren till denna runa.

Henrik Degerman

Ældre numre af HERALDISK TIDSSKRIFT, HERALDISKE STUDIER, SHS-slips og SHS-blazer-badges (back-numbers of Heraldisk Tidsskrift, publications on heraldry, the SHS-armorial tie and blazer-badges, for sale):

Følgende numre kan stadig købes: 4, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49-50 (jubilæumsskriftet), 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90 - Pris pr. stk. kr. 70, nr. 49-50 dog kr. 300 og nr. 82-90 kr. 110 pr. stk. Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 5, nr. 41-48. Kr. 10. Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 7, nr. 61-70. Kr. 10.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavlen. Udsolgt.

Heraldiske Studier nr. 2. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Kr. 50.

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Kr. 50.

Heraldik i Norden = Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50. Kr. 300.

SHS-slips I. Clubtie I /darkblue, w/coat of arms in colour). Kr. 100. Udsolgt.

SHS-slips II. Clubtie I /darkblue, strewn w/small coats of arms). Kr. 150.

SHS-blazer-badges, finest goldbraid and colours. Kr. 100.

Alle priser er excl. porto (all prices in Danish kroner and excl. postage).

Bestillinger stiles til (please send your order to):

SEKRETARIATET

Bybækkpark 36, DK-3520 Farum, Danmark

E-mail: sekretariat@heraldik.org

SHS-slips samt blazer badge.

SHS club-ties as well as blazer badge.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af *SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA*, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år DKK 260,-. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg

Godsägare Henrik Degerman, Irijala Gård, FIN-034 00 Vichtis, Finland.

Tandlæge Per Hougaard, Bülowvej 5 B, 2. sal, DK-1870 Frederiksberg C, Danmark.

Universitetslektor, Ph.D. Peter Kurriid-Klitgaard, Thorvaldsensvej 27, 1.th., DK-1871 Frederiksberg C, Danmark.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, 4tr, SE-113 56 Stockholm, Sverige.

Amtsdirektør, cand.jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 91

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark.

Cand.scient. Steen Clemmensen, Bybækpark 36, DK-3520 Farum, Danmark.

Godsägare Henrik Degerman, Irijala Gård, FIN-034 00 Vichtis, Finland.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Heraldisk konstnär Vladimir A. Sagerlund, Riksarkivet, Box 12541, SE-102 29 Stockholm, Sverige

Kontorleder, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, Solbergliveien 87 B, N-0683 Oslo, Norge.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, 4tr, SE-113 56 Stockholm, Sverige.

Antikvar, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark (næstformand).

Avdelningschef, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, FIN-20101 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gate 1, N-0161 Oslo, Norge.

Cand.scient. Steen Clemmensen, Bybækpark 36, DK-3520 Farum, Danmark (sekretær).

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Universitetslektor, Ph.D. Peter Kurriid-Klitgaard, Thorvaldsensvej 27, 1.th., DK-1871 Frederiksberg C, Danmark.

Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark (kasserer).

Statsheraldiker, fil.dr. Henrik Klackenborg, Riksarkivet, Box 12541, SE-102 29 Stockholm, Sverige.

Arkitekt Stefan Snæbjörnsson, Heidarlund 7, Box 112, IS-210 Gardabær, Island.

Antikvar, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark (formand).

Forskningsassistent, cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark.

